3384

Дмитрій Шпаргуз
Дмитриївці
1914 р

82
U-58

3924-48

82 | Шпр
Ч-58 | Дмитриєвич

1914

VIIc-	5295	15/IV-81	

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ԱՐԱՆՅԱՆԻ» — № 3

1 6 SEP 2005
2 NOV 2009
82
Ս-58

ՈՒՕԼԹԸՐ ՍԿՕԹ

ԹԱԼԻՍՄԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 1914
ՏՊԱՐԱՆ ԱՐԱՐՈՒԹ

31 JUL 2013
17939
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀՍՍՀ ԳԱ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ZUUIՒ ԱՄՍ ԳԱ
Ա. ՄԱՍՈՒՐԻ ԱՆՎԱՆ
3984-48

Ռոբերտ Սիթոր

ՈՒՕԼԹԸՐ ՍԿՕԹ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ

Ծնած է Էտինպուրկ քաղաքին մէջ 1771-ին եւ մեռած՝ 1832-ին։ Նիւար ու թուղթակազմ տղայ մըն էր, եւ անոնք Գէօրքի նման, ոչ ոք կը հաւատար թէ ան պիտի մեծնար։

Վաստակոր ընդարուն պատճառով, շատ անկանոն կերպով կը յառաջանար վարժարան։ Սակայն որոշեցեալ չափազանց ցանասէր էր, նոյնիսկ անկողնին մէջ հիւանդ պառկած, միշտ եւ կրկին ու կրկին անգամ կը կարդար իր հայրենիքի — Սկովտիոյ հին առասպելները, հեքիաթներն ու զրոյցները։ Հայրենի հողը, իր վիպական եւ խորհրդաւոր ծովեզերքներուն պէս, հարուստ էր հերոսական ու արկածալից աւանդութիւններով։ Ասոնց կրկնակ ընթերցումները իրեն ուրախութիւն եւ բերկրանք առթէր զաս, երազուն հոգին կը լեցնէին մոլեռանդ պաշտամունքով մը դէպի իր հայրենի արբազան հողը։

Երբ չափահաս դարձաւ եւ հանգիստաբար շատ աւելի կազդուրուած եւ առողջ, սկսաւ սիրիլ ու յարգիլ իր հայրենակիցներուն կողմէն։ Մանկական շրջանի ընթերցումները այնքան խոր էին դրոշմուած իր մտքին մէջ, որ զինքը հանդարտ չէին ձգեր։ Եւ գեղեցիկ օրը, գրիչը ձեռքն առաւ, եւ գրեց իր առաջին քնարերգն պատմուածքը։ Ասոր հետեւեցաւ իր հինգ երկար դիւցազներգութիւններու անընդհատ վիպերու շարքը։ Այնպիսի արտակարգ յաջողութիւն մը ունեցան իր գրուածքները, որ իրաւամբ սկսան ըսել թէ՝— «Ուօլթըր Սկօթը Սկովտիան ստեղծեց»—։ Հարիւր տարի առաջ գրեթէ անծանօթ երկիր մըն էր Սկովտիան, նոյնիսկ Անգլիացիներուն համար։ Եւ եթէ այսօր աշխարհի ամէն կողմերէն այցելուներ կ'երթան, եւ այդ գեղանի երկիրը աւելի լաւ ճանչցած ու սիրուած է, ասոնց մէկ պատճառը Սկովտիայի Մեծ զաւակին — Ուօլթըր Սկօթի — շնորհն է։ Գեղեցիկ ծառայութիւն։

2 NOV 2009

ԹԱԼԻՍՄԱՆ

Ա. ԱՍՊԵՏԸ

Եօթը հարիւր տարի առաջ, օր մը, գեղեցիկ և երիտասարդ զրահակիր ասպետ մը, պատերազմական ուժեղ նժոյգ մը հեծած, Պաղեստինի այրող արևին տակ, դանդաղօրէն կը յառաջանար Մեռեալ ծովու եզերքն ի վեր։ Սաստիկ նեղուած էր տաքէն և նոյնչափ ալ յոգնած։ Եւ իր անտանելի կացութիւնը գոնէ պահ մը մոռնալու համար, կը խորհէր այն աղջկան մասին, զոր ինքը կը սիրէր։ Ասիկա Էտիթ Գեղանի իշխանուհին էր, Անգլիոյ թագաւորին հօրեղբօր աղջիկը, Առիւծասիրտ Ռիչարտին, որու գրոչակին տակ ասպետը, (*) սրբի քնէթը կը պատերազմէր այն տեղն։

Այս ժամանակները շատ մը կռիւներ կը մղէին Պաղեստինի մէջ։ Քրիստոնեայ խաչակիրները, ինչպէս որ արդէն գիտէք, իրենց բոլոր ուժովը կը կռուէին Սուրբ Երկիրը մահմետականներու և անոնց հռչակաւոր պետին, Սուլթան Սէլահէտտինի ձեռքէն ետ առնելու համար։

Այն ժամանակամիջոցին, երբ այս անցուդարձը կը պատահէր, կարճ զինադադար մը ընդհատեր էր պատերազմը։ Որովհետև Առիւծասիրտ Ռիչարտը, որ սովորաբար խաչակիրներու բանակին հրամանատարն էր,

(*) Անգլիոյ մէջ այս մակդիրը կուտան ասպետներու եւ ազնիւականներու։

ծանր տենդէ մը կը տառապէր։ Միւս քրիստոնեայ իշխանները, ինչպէս՝ Ֆիլիպպ-Օկիւսթ՝ Ֆրանսայի թագաւորը, Աւստրիոյ դուքս Լէօփոլտը, և կարգ մը ուրիշներ, անընդունակ ըլլալով առանց Ռիչարտի օգնութեան Սուլթանին դէմ յաջողութեամբ մաքառիլ, կ'ուզէին մահմետական պետին հետ համաձայնութիւն մը կնքել, բարեպաշտ ճգնաւորի մը միջնորդութեամբ, որ Էնկատոլի մէջ քարայր մը կ'ապրէր, և զոր շատ լաւ կը ճանչնար Սուլթանը։ Ուստի այս սուրբ մարդուն գրութիւն մը ղրկեցին, և այս բանը վստահեցան Սըր Քընէթին։

Սըր Քընէթի մասին շատ բան չը գիտէին, միայն այնքան, թէ ան Սկովտիացի ասպետ մըն էր, որ իրեն հետ գունդ մը մարդիկ էր բերեր, և որ բոլորն ալ կռիւներուն մէջ մեռած էին, իր վահանակիրէն զատ, որ ներկայիս հիւանդ էր։ Գիտէին, թէ ան չափազանց աղքատ էր, բայց և շատ կորիզ և հպարտ, նմանապէս, թէ ան որսի շուն մը ունէր, Ռուզվէլ անունով, զոր շատ կը սիրէր։ Թերևս նաև մէկ քանիները գիտնային, թէ ան կը սիրէր Լէյտի(*) Էտիթը, և թէ վերջինս ալ զինքը։ բայց, եթէ մաքերէն կ'անցնէին իսկ, բնաւ չէին խօսիր այս մասին։ Որովհետև այսպիսի սէր մը դժբաղդ բան մըն էր Քընէթի նման աղքատ ասպետի մը համար, որ կը համարձակէր սիրել այնքան բարձր ծագումով աղջիկ մը, աստիճանով երկրորդը ամբողջ Անգլիոյ մէջ Պէրանժէր թագուհիէն յետոյ, որ Ռիչարտի կինն էր։

Մինչդեռ բանակին մէջ այս խօսքերը կ'ըլլային, սըր Քընէթը ճամբան շարունակելով՝ նշմարեց էմիրի մը, մահմետականներու գլխաւորի մը, ետեւէն երեւալը։ Եւ որովհետեւ երկուքն ալ իրարու թշնամի բանակներու կը

(*) Անգլիոյ մէջ լէյտի կ'ըսեն ազնուական ծագումով կիներու։

Խաչակիրը եւ մահմետականը

—«Իրա՞ւ կ'ըսէք»— պատասխանեց Էմիրը խնդալով, —«այն ատեն ձեզի է ամօթը, որովհետեւ այս խենթը ուրիշ մէկը չէ, եթէ ոչ ձեր փնտռած Էնկատտիի բարեպաշտ ճգնաւորը»—։

—«Այո՛, այո, ես Էնկատտիի ճգնաւորն եմ։ Հետեւեցէք ինձի, հետեւեցէք ինձի»—։ Կ'աղաղակէր այս օտարոտի արարածը, առաջն ինկած, պարելով, ցատկտելով և վայրենի կանչռտուքներով չարժ ու ձեւեր ընելով։

Սըր Քրէնէթը, որ երեւակայած էր հանդիպելու մեղմ և հանդարտաբարոյ ճգնաւորի մը, ապշեր մնացեր էր։ Ուրիշ ճար չունէր, եթէ ոչ լռութեամբ հետեւիլ այս վայրենի մարդուն, որ վազելով, ոստոստելով և պոռչտալով՝ զինքը կ'առաջնորդէր իր նոյնքան վայրենի բնակարանը, որ ապառաժի մը մէջ փորուած քարայր մըն էր։

Քարայրը երկու մասի էր բաժնուած, առջեւի կողմը խորանի մը կը նմանէր, ետեւինը, ուր ճգնաւորը իր հիւրերը մտցուց, վստահաբար խեղճ ննջասենեակ մը կը ներկայացնէր, որովհետեւ գետինը խսիրով ծածկուած էր և կոչտ ձեւով չինուած սեղան մը և աթոռներ կը նշմարէին։ Սեղանին վրայ դրուած կար ոսպ և չորցած միս։

Ճգնաւորը, որ քարայրը մտնելուն պէս յոլորովին թողած էր խենթի երեւոյթը, և սըր Քրէնէթի երեւակայած բարեպաշտ և հանդարտաբարոյ մարդուն կը նմանէր, երկու հիւրերուն առջեւը կտոր մը հաց և ջրին սափորը դնելով՝ ըսաւ. —«Խմեցէք և կերէք, զաւակներս, ձեր գալուստը բարի թող ըլլայ»—։ Նախաճաշիկէն յետոյ զանոնք օրհնեց և բարի գիշեր մաղթելով անոնց, քաշուեցաւ իր խորանը։ Սըր Քրէնէթը և Էմիրը, —որ կ'ըսէր թէ Եըլոբերըմ էր իր անունը— ուռիէ գորձուած մէյմէկ խսիր առնելով, պատրաստուեցան քնանալու։

Բարեպաշտ ճգնաւորին յանկարծակի երեւումը

Բ. ՎԱՐԴԻ ԿՈԿՈՆՆԵՐՈՎ ԱՂՋԻԿԸ

Բաւական առեն էր, որ սրբ Քրննէթը կը քնանար, երբ ճգնաւորը զինքն արթնցուց և նշան ըրաւ անոր տեղէն ելլել ու իրեն հետևիլ, զգուշանալով սակայն, որ Էմիրը չիմանայ այս։

Սաստիկ զարմացած, սրբ Քրննէթ հետևեցաւ ճրգնաւորին, որ առաջնորդեց զինքը խորան ծառայող փորուածքը։ Յետոյ անցնելով սեղանին ետևը, զսպանակ մը սեղմեց։ Առանց աղմուկի դանդաղօրէն քարէ պատ մը իսկոյն բացուեցաւ դէպի դուրս, երևցնելով քանի մը սանդուխաձև աստիճաններ, ներքնակողմին վրայ։ Բարձրանալէ առաջ, ճգնաւորը դէմքը լաթով մը ծածկեց, ըսելով.— Ինձի թոյլատրուած չէ տեսնելու այն, ինչ որ դուն հիմայ պիտի դիտես»։

Յետոյ մէկ ձեռքով լապտերը բռնած ցոյց տուաւ ընկերակցին ճամբան։ Շատ մը աստիճաններ բարձրանալէ վերջը, հասան ծանր դռան մը առջևը, որու երեսը մեծ մեծ գամերով ծածկուած է։ Հոս ճգնաւորը կեցաւ և ըսաւ ասպետին.— «Հանէ՛ կօշիկներդ, զարկ երեք անգամ, և ներս մտիր»։

Սրբ Քրննէթը հնազանդեցաւ, և բացուած դռնով ներս մտնելով, ինքզինքը խաւարէն՝ պայծառ լոյսերու մէջ գտաւ։ Փոքրիկ խորան մը տեսաւ, որ ճոխ կերպով զարդարուած էր և լուսաւորուած չլացնող ձևով մը՝ առաստաղէն կախուած արծաթեայ լապտերներով՝ լեփ լեցուն անուշահոտ իւղերով, որոնք դրախտային բուրմունք մը կը սփռէին չորս կողմը։

Սրբ Քրննէթը չէր կրնար ըմբռնել, թէ ամայի և անմարդաբնակ անապատին մէջ, ինչպէս հնարաւոր էր այսպիսի խորանի մը գոյութիւնը։ Նշմարեց, որ ճգնաւորը իրեն հետ ներս չէր մտած, և ուզեց ետ դառնալ,

բայց դուռը վրայէն գոցած ըլլալով, չը կրցաւ զայն բանալ։

Ուստի ստիպուեցաւ կամայ ակամայ մինչև լուսաբացը՝ խորանի լայնքն ու երկայնքը չափչփելու։ Լուսաբացին սակայն արծաթեայ զանգակի մը հնչիւնը լսեց, որուն հետևեցաւ երգեցողութեան մը հեռաւոր ձայնը։ Խորանին պատին տակը քաշուեցաւ։ Շատ չ՝անցած՝ սեղանին քովէն դուռ բացուեցաւ, և թափօր մը երևցաւ։ Ամենէն առաջ երկու պզտիկ մանչեր բուրվառներով, յետոյ ուրիշ երկու պզտիկներ ևս, որոնք ծաղիկներ կը սփռէին, վերջապէս տասներկու աղջիկներ, զոյգ զոյգ։ Ասոնք բոլորն ալ ճերմակ շրջազգեստներ էին հագած, միայն թէ առաջի վեցը սև քօղեր էին ձգած. ասոնք կրօնաւորուհիներ էին, որոնք ձգած էին աշխարհը։ Երկրորդ վեցը ճերմակ քօղեր կը կրէին, ասոնք ալ կամ այն է որ աղջիկներ էին, որոնք օր մը կրօնաւորուհի պիտի դառնային, և կամ բարեպաշտ օրիորդներ կամ տիկիններ, որոնք վանքը ուխտի էին եկած։ Այս վերջին վեցը կարմիր ու ճերմակ վարդերէ դրասանգներ (հիւսուած ծաղիկ) կը կրէին, և սրբազան երգեր երգելով յամրաքայլ խորանին շրջանը կ՝ընէին։

Ասոնք սրբ Քրննէթի շատ մօտովն անցան, որ աւելի ու աւելի ապշելով, գիշերուան այս օտարոտի պատահարներէն, կը կարծէր, թէ խոր երազի մը մէջն էր, բայց երբ թափօրը երկրորդ անգամն ըլլալով, անցաւ իր մօտովը, ճերմակ քօղաւոր դեռատի աղջիկներէն մէկը, կոկոն վարդ մը ձգեց անոր ոտքերուն քովը։ Ասպետը, յանկարծակի իր բոլոր ուշադրութիւնը լարած՝ շեշտակի նայուածքը բովանդակ զօրութեամբ ուղղեց այդ աղջկան դէմքին, սակայն քօղին թանձրութիւնը չը թողուց որ անոր դիմագիծը կարողանար որոշել։ Բայց և այնպէս զայն իր աչքերէն չը փախցուց, և այս բանը իրեն նոր

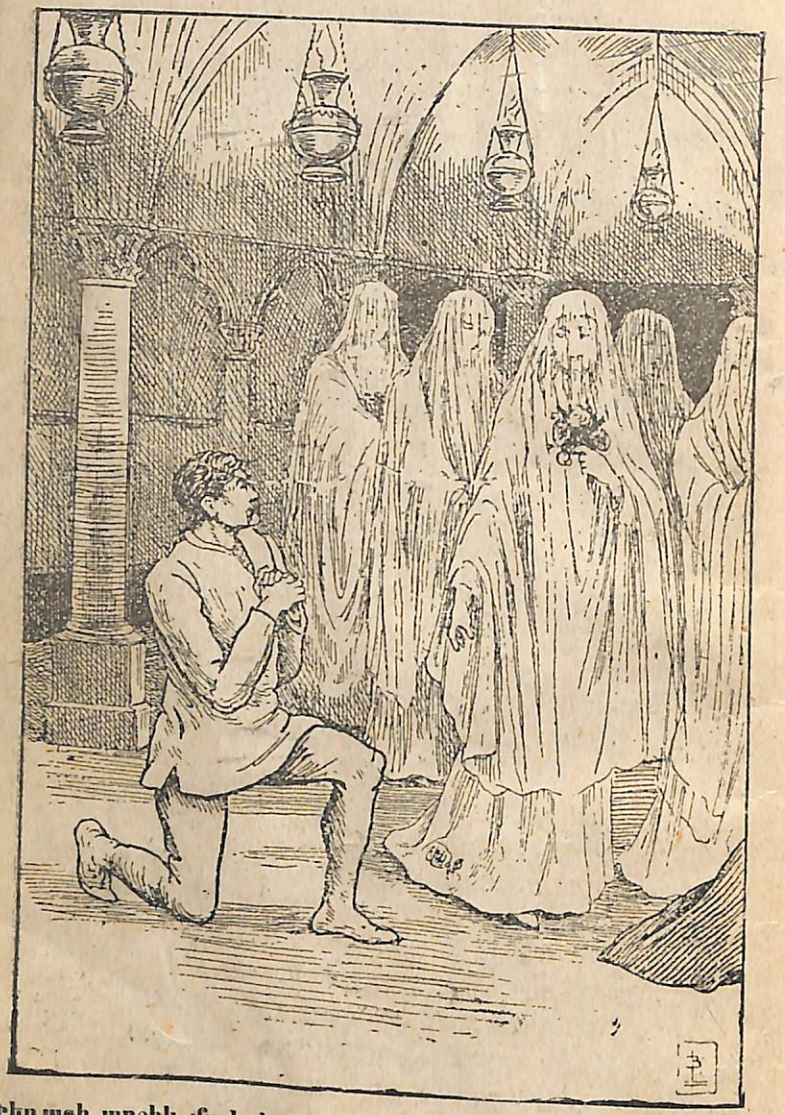

Դեռատի աղջիկ մը կոկոն վարդ մը ձգեց ասպետի ոտքերուն քով

վարձատրութեան մը պատճառ եղաւ։ Որովհետև, թափօրին իր առջևէն անցած միջոցին. ճերմակ և քնքուշ ձեռք մը, ծանր քօղին տակէն դուրս ելլելով, երկրորդ կոկոն վարդ մը ձգեց ասպետի ոտքերուն քովը։ Այս բանը սրբ Ֆրանսէթի սիրտը աւելի սաստիկ բարախել տուաւ, որովհետև գուշակեց, թէ ասիկա բոլորովին դիպուածական պատահար մը չէր։ Դեռ աւելին կար, Որքան ալ որ աղջկան ձեռքը ակնթարթ մը միայն տեսաւ, բայց և այնպէս կրցեր էր նշմարել ձոյլ ոսկիէ մատանի մը, խոշոր զմրուխտ ակով։ Այս մատանին միայն կը բաւէր իրեն յայտնելու, կոկոն վարդերը ձգող աղջկան ով ըլլալը, որ ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ Լէյտի Էտիթը։ Բայց ի՞նչպէս էր հոն եկեր, ի՞նչ գործ ունէր կրօնաւորուհիներուն հետ, և այն ալ անապատին մէջ։

Եւ երբ այս հարցումները կ'ընէր ինքնիրեն, պատին մէջ եղող գաղտնի դուռը բացուեցաւ, և ամբողջ թափօրը, տղաք, սև քօղաւորներ, ճերմակ քօղաւորներ, անյայտացան։

Միևնոյն վայրկեանին, բոլոր լապտերները մարեցան, և սրբ Ֆրանսէթը մնաց կատարեալ խաւարին մէջ։ Խարխափելով փնտռեց շուրջը թանկագին կոկոն վարդերը և զանոնք որբութեան պէս պահեց։ Այլևս բանէ մը չէր վախնար, քանի որ Լէյտի Էտիթը զինքը կը սիրէր։ Մինչև այս վայրկեանը ան միշտ վախի մէջ էր, և կը տառապէր այն մտածումով, թէ մի՛ գուցէ Լէյտի Էտիթը զինքը կ'արհամարէր, որովհետև Սկովտիացի խոնարհ ասպետ մըն էր միայն։

Ժամէ մը աւելի այս դրութեան մէջն էր, երբ յանկարծ ականջ ծակող սուլոց մը հնչեց, և ծուղակ մը բացուեցաւ ոտքերուն տակը։ Սրբ Ֆրանսէթը ցատկեց մէկ կողմ և սուրը քաշեց, առանց գիտնալու, թէ ինչ պիտի պատահէր։ Լոյսի հոսանք մը կը տարածուէր բաց-

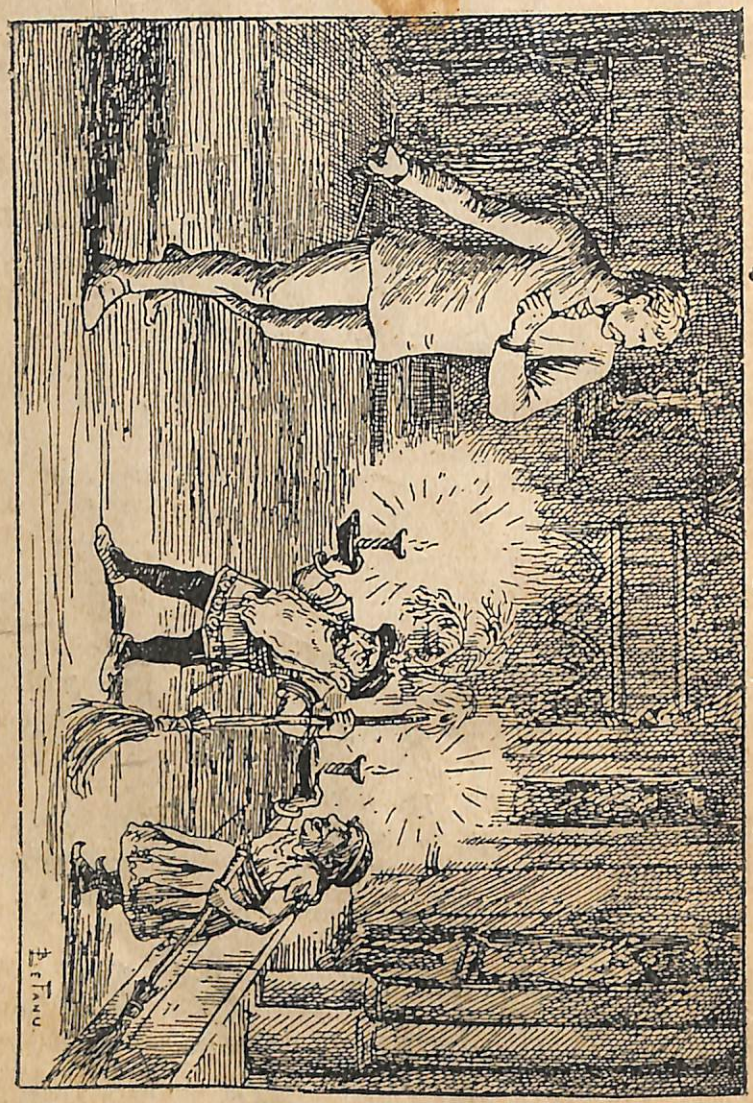

ւածքէն դէպի վեր, և տարօրինակ մէկը կը նշմարուէր լապտերով մը, որուն ուրիշ մը կը հետևէր։ Ասոնք զարմանալի պզտիկ արարածներ էին, Գաճաճներ, այսինքն, թէև որոշ տարիք մը ունեցող մարդու և կնոջ լիակատար կերպարանքն ունէին, մեծ գլխով և ծերացած դիմագծերով, սակայն մարմիններն մատղաշ մանկան մը մարմինէն մեծ չէր։ Տարօրինակ հագուստներ ունէին, կարմիր ու ճերմակ մետաքսէ կարուած, և գլուխներուն փետուրներ կը կրէին։ Ձեռքերուն մէջ ցախաւելներ էին բռնած, որոնցով խորանն ալելի սկսան։

Սըր Ֆրենէթի առջևէն անցած պահուն, ընդհատեցին ալելը, և լապտերները վեր բռնելով՝ չեչտակի նայեցան անոր աչքերուն մէջ, յետոյ սոսկալի քահ, քահ մը փրցուցին, բարձրաձայն աղաղակներ արձակելով։

— «Ո՞վ էք դուք»— հարցուց ասպետը զայրացած, խորանին մէջ անոնց հանած անպատկառ խնդուքին ու աղաղակներուն վրայ։

— «Ես Նեքթապան գաճաճն եմ, ասա՛ կինս է»— պատասխանեց գաճաճը։ Յետոյ մարելով լոյսը, կնոջը հետ, բոլոր ուժովը կաղն ի կաղ թողեց փախաւ, ձգելով ասպետը խաւարին մէջ։ Բայց այս երկար չը տեւեց, որովհետև խորանէն դէպի դրսի քարէ աստիճանները տանող դուռը, քիչ վերջը կամաց մը բացուեցաւ, և սեմին մօտ նշմարեց ճգնաւորը ձեռքը վառած ճրագ մը բռնած, և ճիշտ դէպի խորան առաջնորդած ձևովը, այսինքն աչքերը լաթով մը ամուր կապած։

— «Բռնէ՛ ճրագը, և աստիճաններէն վար իջի՛ր առջևէս» — ըսաւ ճգնաւորը, — «որովհետև ես իրաւունք չունիմ աչքերս բանալու և այս սուրբ տեղը դիտելու»— ։

Ասպետը լռութեամբ հնազանդեցաւ, և քիչ վերջը արդէն դարձեալ ենջասենեակն էին հասած, ուր Էմիրը կը շարունակէր հանդարտ քուն մը քաշել։ Ճգնաւորը

ասպետին ուռիէ խարը նշանացի ցոյց տալով, ըսաւ.— «Քնացի՛ր, իսկ ես պէտք է որ աղօթեմ»—։

Յաջորդ առաւն սրբ Քընէթը իշխաններուն յանձնած պատգամագիրը, ներկայացուց ճգնաւորին, և պատասխանին սպասելու համար, դեռ երկու օր ալ մնաց քարայրին մէջ, սակայն իրեն չը թոյլատրուեցաւ այլևս ոչ խորանը մտնել, և ոչ ալ լէյտի Էտիթը անգամ մըն ալ տեսնել։

Գ. ԱՆՄԱՆՕԹ ԲԺԻՇԿԸ

Մինչդեռ սրբ Քընէթը Էնկատտիի քարայրին մէջ ճգնաւորի պատասխանին կը սպասէր, Ռիչարտ թագաւորը, տարածած վրանին տակ, Աքեայի մօտի բանակատեղիին մէջ, կը տառապէր անկողին ինկած։ Տենդը զինքը սաստիկ տկարացուցած էր, և իսկական հիւանդի մը վերածած։ Սաստիկ տաքութեան միջոցին նեղսիրտ կը դառնար ու կը զառանցէր։ Քովը էին դրած իր զէնքերն ու կուի տապարը, բայց ուժերը կը պակսէին այս վերջինով վարժութիւններ ընելու, ինչպէս որ իր սովորութիւնն էր։ Շատ դժդոյն էր տեսնելով, թէ հիմա, երբ ինքը հիւանդ էր, քրիստոնեայ իշխանները իրարու հետ կը կուէին. սակէ զատ, շատ աւելի անհանգիստ էր իր կնոջ, Պերանժէր թագուհու մասին։ Եւ իսկապէս Անգլիոյ ամենարարձր ազնուական դասի մէկ քանի տիկիններու հետ, թագուհին Էնկատտիի վանքն էր գացած, իր ամուսնոյ՝ Ռիչարտ թագաւորի, բժշկութիւնը խնդրելու։ Ասով ալ կը բացատրի սրբ Քընէթի և Լէյտի Էտիթի իրար հանդիպումը, ճգնաւորի քարայրին վերի կողմը փորուած խորանին մէջ։

Թագաւորը իր անհամբերութեան նոպաներուն մէջ, ժամանակ առ ժամանակ, անկողնէն կը փախչէր, սա-

Քոնեստոն ու կրտուվ մատամով կառնվեր

կայն, ամէն անգամ, հսկայ և ուժեղ մարդու մը միջոցաւ, որ խիստ կերպարանք մը ունէր, և միշտ բարձին քովն էր կեցած, դարձեալ իր անկողինը կը տարուէր։ Այս մարդը շատ բարձր ազնուական մըն էր, Թոմաս անունով, որ Կումբրլանդի կոմսն էր։ Անիկա լռակեաց էր, և քիչ մը վայրագ, և ուրիշները երբեմն կը կարծէին, թէ կոպիտ էր, և նոյնիսկ յիմար, սակայն այս մեղադրանքները սխալ էին։ Անիկա միայն հաւատարիմ հինգինուոր մըն էր, յամառ և կատաղի։ Թագաւորին ալ սիրելին էր, և միակ մարդն էր, որուն Ռիչարտը կը թոյլատրէր գինքը խնամելու։

Խեղճ սըր Թոմասը ամէն անգամուանէն աւելի թթուած դէմք մը ունէր, որովհետև երեք գիշեր երարու վրայ աչքերը չէր գոցեր, երբ յանկարծ, թմբուկներու ձայն մը առաւ։

— «Ատուած իմ» — աղաղակեց թագաւորը, անկողինէն ելլելով, — «մահմետականները մեր բանակատեղին են մտեր։ Անոնց պատերազմական աղաղակները կը լսեմ» —։

Բայց, սըր Թոմասին համար, իր տիրոջ ապահովութիւնը ամէն բանէ վեր էր, անկէ յետոյ կուգային իր բանակի և մահմետականներու մասին խորհիլը։ Մեծ դժուարութեամբ յաջողեցաւ թագաւորը նորէն անկողին դարձնել, և քանի մը ծառաներ կանչելով հիւանդին հսկելու համար, ինքը մեկնեցաւ աղմուկի մասին տեղեկանալու, որ կ'անհանգստացնէր բանակը։

Ապշեցուցիչ զարմանքով մը, բանակի մուտքին առջեւ տեսաւ ամբողջ վաշտ մը մահմետական հեծեալ պատերազմիկներու, որոնց կը հետեւէին արեւակէզ դէմքերով բազմաթիւ ծառաներ ու թմբկահարներ։

Սըր Թոմասը առաջանալով կ'ուզէր բացատրութիւն մը պահանջել, երբ սըր Ֆըրնէթը դէմը ելաւ, որ բանակ կը մտնէր։

— «Սըր Թոմաս» —, ըսաւ ասպետը, — «Էնկատտիի ճգնաւորին տուած այցելութենէս այս իսկ վայրկեանիս է, որ կը վերադառնամ։ Իշխաններու Խորհուրդը դիս պատգամով մը անոր քովն էր ղրկած։ Ճամբան ազնուական մահմետականի մը հանդիպեցայ, որ ինձի բաւական ատեն ընկերացաւ։ Տեղեկանալով որ Ռիչարտ թագաւորը հիւանդ էր, և սոսկալի տենդէ մը կը տառապէր, ան խոստացաւ ինձի, բաներ մը ղրկել իր տիրոջ, Սուլթան Սէլահէտտինին պարտար։ Հակառակ այն բանին, որ Ռիչարտ թագաւորը Սուլթանին թշնամին էր, սակայն վերջինս մեծահոգի և ասպետական մէկն ըլլալով, պիտի խնդրէր անկէ, որպէս զի իր անձնական բժիշկը հաճէր ղրկել, որ շատ ճարտար էր Արեւելքի երկիրներուն յատուկ այս կարգի տենդերը բուժելու մէջ։ Եւ ինչ որ ինձի խոստացեր էր, այնպէս ալ ըրեր էր, և Սուլթանը ամէն տեսակ սրտագին բարեմաղթութիւններով, ղրկեր է իր հռչակաւոր անձնական բժիշկը, էլ հաքիմը։ Իսկ այն միւս մահմետականներն ուրիշ մարդիկ չեն, եթէ ոչ բժշկին ընկերացող պահակներ ու ծառաներ»—։

Սըր Թոմասը շատ կը կասկածէր Սկովտացիներէն, որոնք թագաւորին միայն դժբաղդութիւն կրնային ցանկալ։ Երբ ինքը Անգլիա էր, միշտ իր դրացի Սկովտացիներուն հետ կռուի մէջ էր. և չէր մոռցած, թէ սըր Ֆրընէթը ինքն ալ Սկովտացի մըն էր։ Եւ գոռոզաբար, ինչպէս կրնայ ըլլալ անգլիացի ազնուական մը, իր արտայայտութեամբը հասկցուց, թէ չի վստահիր անոր խօսքերուն. և վիրաւորիչ ձեւով մը ըսաւ.

— «Ոչ մէկ մահմետական չի կրնար թագաւորին մօտենալ, քանի դեռ իմ բազուկներս կրնան արգիլել։ Թագաւո՞ր պիտի բժշկեն, ձեր կարծիքով։ Բայց ինչ գիտնամ, թէ Սուլթանին բժիշկը չէ եկած զայն սպանելու։ Դժբաղդութիւններու այս երկրին մէջ, գիտէ՞ք

Ոչ մէկ մահմեթական չի կրնար մօտենալ թագաւորին

թէ կերակուր մը եփելու չափ դիւրութեամբ մարդ կը թունաւորեն»—։

Այս անվստահութեան ծանր վիրաւորանքը, թէև գրգռեց Սըր Ռիչարդի անձնասիրութիւնը, բայց բռնելով ինքզինքը, ըսաւ.

— «Որպէս քրիստոնեայ ասպետ մը ես կ'երդնում պատուիս վրան, որ մահմետական բժիշկը դաւադիր մը չէ, և ես եմ կեանքովս պատասխանատու եմ, եթէ թագաւորին վտանգ մը հանդիպի։ Ասկէ զատ, երբ առտուն բանակատեղին հասայ, իմ վահանակիրս կը տառապէր անտանելի կերպով կը միևնոյն տենդէն, ինչ որ ունի Ռիչարդ թագաւորը։ Քանի մը օրերէ ի վեր ան բնաւ չէր կրցած քնանալ։ Այս արաբ բժիշկը անոր դեղ մը տուաւ, և արդէն բաւականին հանգիստ է հիմայ»—։

—«Կրնայի՞ անգամ մը տեսնել, ձեր հիւանդ վահանակիրը, սըր ասպետ»—, հարցուց Թոմասը դէպ բաւական անսիրալիր։ Ասպետին արիւնը գլուխը խուժեց, և երեսը կաս կարմիր կորեցաւ բարկութենէն. —«Այո՛»— պատասխանեց վեհութեամբ. —«բայց յիշեցէք, որ Սկովտիացի խեղճ ասպետի մը բնակատեղին շատ խեղճուկրակ է, համեմատած անգլիացի մը բնակատեղիին հետ»—։ Ճիշտ կ'ըսէր։ Իր բնակատեղին կոչտ ու կոպիտ խրճիթ մըն էր, իրր ծառայ հոն կը գտնուէր պատանի մը, որ փայտածուխի կրակի մը վրայ գարիէ հացիկներ կ'եփէր։ Ասոր քովը պառկած էր սքանչելի որսի շուն մը, շատ աւելի գեղեցիկ, քան թէ իրեն՝ թագաւորինը։ Խրճիթին մէջ երկու անկողիններ կային, որոնցմէ մէկուն վրայ պառկած էր հիւանդ վահանակիրը, որ այս պահուն աւելի կանոնաւոր կը շնչէր, և այնպէս կ'երեւար, թէ կը քնանար։ Գլխուն վերեւը նստած էր արաբ բժիշկը, որ սեփ սեւ կ'երեւար, որովհետեւ գլուխը ծածկած էր սեւ ուլակի մորթէ շինուած սրածայր գլխա-

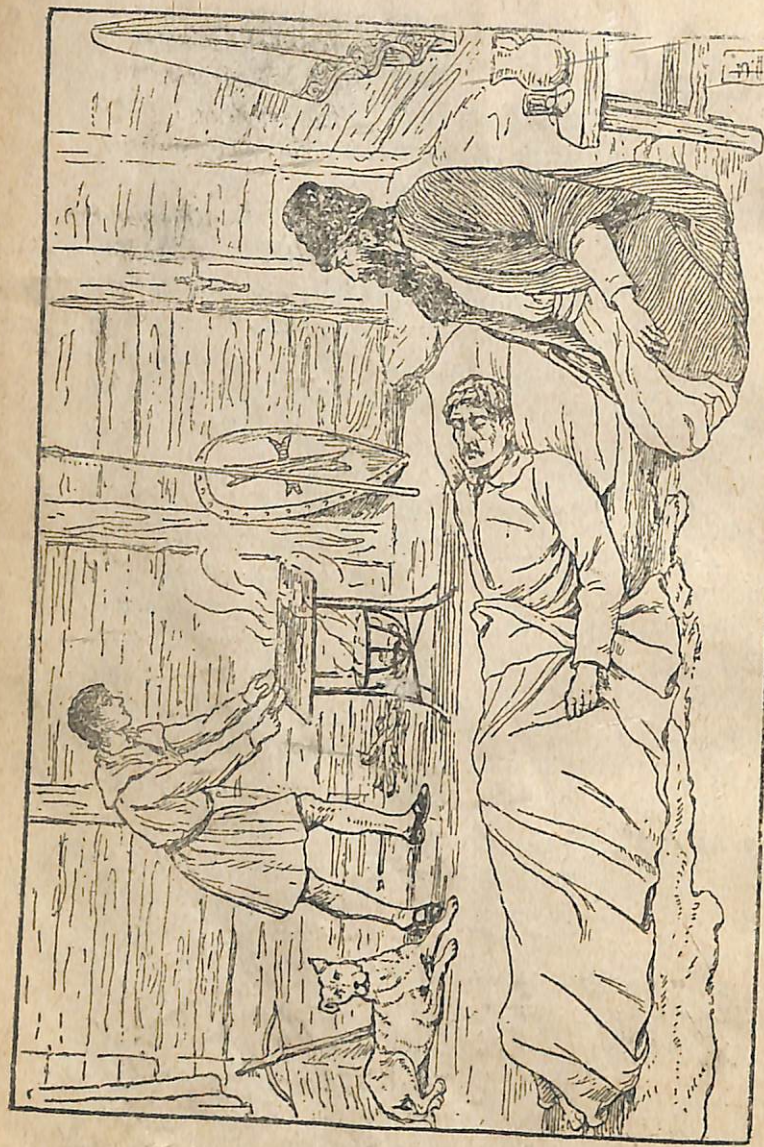

Սրբոյ բժիշկը կը խնամէ զ. ասպետակիրը

նոցով մը, հագած էր վերէն վար սեւ վերարկու, կուրծքին վրայ կը փաւէր սեւ և երկար մօրուք մը, և գլխանոցէն վար իր երկու թափանցող փայլով աչքերը, սեւ էին նմանապէս։ Երբ ասպետն ու սրբ Թօմասը խրճիթէն ներս մտան, բժիշկը իսկոյն ոտքի ելաւ։

—«Ձեզմէ կը խնդրեմ»— ըսաւ, —«հիմայ մի՛ արթընցնէք հիւանդը, ապա թէ ոչ կամ իսկոյն կը մեռնի և կամ կը խելագարի։ Հանգիստ թողէք մինչեւ իրիկուան աղօթքի ժամը, այն ատեն ես հարկ եղածը կ'ընեմ, որ ողջ և առողջ արթննայ»—։

Ասպետները առանց խօսք մը ընելու հեռացան, և սրբ Թօմասը, որ յուզուած էր տեսնելով խրճիթի աղքատութիւնը, և որ, հակառակ իր անտաչութեանը բարի սիրտ մը ունէր, ըսաւ, «—Սրբ ասպետ, ձեր վանականները խնամքի և լաւ ուտելիքի պէտք ունի։ Շատ կը խնդրեմ, բնաւ չը նեղանաք, եթէ ձեզմէ թոյլտուութիւն ուզեմ, իմ կողմէն անոր համար քիչ մը անուշեղէն ղրկելու»—։ —«Շատ շնորհակալ եմ»— ըսաւ սրբ Ֆրանսէթը, —«բայց այդ բանն աւելորդ է։ Ռուզվէլը անհասիկ (և ցոյց տուաւ իր օրսի շունը) կը հոգայ մեր ճաշը»—։ Այս ըսելով նայուածք մը նետեց թարմ սպանուած երէի մը մսի մեծ կտորին վրայ, որ վրանին քովը կախուած էր։

Դ. ԹԱԼԻՍՄԱՆԸ

—«Ա՛ռ քեզի տարօրինակ պատմութիւն մը»— ըսաւ թագաւորը, երբ սրբ Թօմասի տեղեկութիւնները լսեց, —«բայց դուք կը կարծէ՞ք արդեօք, թէ կարելի է վստահիլ այս Սկովտացի ասպետին»—։

—«Զը գիտեմ» պատասխանեց սրբ Թօմասը կտրուկ, և իսկոյն աւելցուց, —«Ձեր Վեհափառութիւնը գիտէ

արդէն, թէ ես Սկովտացիները չեմ սիրեր, բայց այս մարդը ճշմարիտ սպասի մը տպաւորութիւնը կ'ընէ, և ես առիթն ունեցած եմ հիանալու անոր զինուորական քաջութեանը վրայ»—։

—«Այո՛, իսկապէս»— պատասխանեց թագաւորը, —«ես տեսած եմ զինքը ճակատամարտի մը մէջ, ուր առիւծի մը պէս կը կռուէր, և իր անվեհեր քաջութիւնը այնքան խոր էր ազդած վրաս, որ ցանկացայ իմ իսկ ձեռքերովս զինքը բարձր շնորհքի արժանացնել։ Սակայն նկատելով, որ նաեւ գոռոզ էր ու անձնավստահ վերջին ծայր, բան մըն ալ չը շնորհեցի»—։

Թագաւորը լսելով, որ Սկովտացի սպասը Էնկատտի էր գացած, սաստիկ բարկացաւ։ Որովհետեւ այդ միջոցին հոն էր, վանքին մէջ, թագուհին իր պալատական օրիորդներով։ Եւ ինքը նշմարեր էր, թէ Սկովտիացի աղքատ սպասը կը յանդգնէր Էտիթ իշխանուհին սիրել։ Իսկ այս մասին, ինչպէս որ առաջ բան մը չէր յայտնած սրբ Թոմասին, հիմայ ալ բան մը չըսաւ, միայն թէ սաստիկ յուզեցաւ։ Եւ զայրոյթն ու յուզումը ծածկած տեղեկանալով արաբ բժիշկի դեղերու աղդեցութեան մասին, ինչ որ կը վկայէր հիւանդ վաճառականի վիճակի անվիճելի թեթեւացումը, ըսաւ՝

—«Իսկոյն բժիշկը կանչել տուէք, ինքզինքս անոր պիտի յանձնեմ»—։

—«Ոչ տակաւին տէր»— ըսաւ զգուշաւոր Թոմասը, «—նախ սպասենք մինչեւ իրիկուն, տեսնելու համար, թէ հիւանդը աղէկցա՞ծ է բոլորովին»—։

Երբ իրիկնապահ եղաւ, սրբ Թոմասը եպիսկոպոսի ընկերակցութեամբ սրբ Ջընէթի բնակատեղին գնաց։ Ճիշտ սա ճիշտ, ինչպէս որ բժիշկը յայտարարած էր, հիւանդն արթնցաւ, և թէպէտ նիհարցած ու այտերը փոսն ընկած, սակայն առողջ մարդու մը պէս գիտակ-

«Ահաւասիկ իմ բալիսմանս»— ըսաւ բժիշկը

ցութիւնը վրան էր, և ամենեւին տենդ չունէր։ —«Ի՞նչ դեղ կը գործածէք»— հարցուց եպիսկոպոսը։ —«Նայեցէք, հիմայ նոյն դեղէն երկրորդ բաժին մը պիտի տամ հիւանդին»— պատասխանեց էլ հաքիմը։ Արծաթեայ թասի մը մէջ ջուր լեցուց, յետոյ զգեստներու մէջ արծաթէ կապերով կարմիր մետաքսէ պզտիկ պարկ մը հանեց, և —«Անհաւասիկ իմ թալիսմանս, որով ես կը բժշկեմ»— ըսաւ։

Պարկը թասին մէջ դրաւ և հինգ վայրկեան հոն պահեց։ Յետոյ պարկը թասէն հանելով՝ ջուրը խմցուց հիւանդին ըսելով՝ —«խմէ՛, քնացի՛ր և բժշկուած արթնացիր»—։

—«Դուք կրնա՞ք այս պարզ միջոցով նաև թագաւոր մը բժշկել»— հարցուց եպիսկոպոսը։

Այս անտեղի հարցումին վրայ իմաստուն բժիշկը պատասխանեց՝—

—«Մթթէ կը կարծէք, թէ թագաւորը նոյնպէս մահկանացու մը չէ՞, ինչպէս իր ամէն մէկ հպատակը։ Ինչո՞ւ դժուար պիտի ըլլայ նաև թագաւոր մը բժշկելը, այս պարզ միջոցով»—։

Երբ սըր Թոմասը դարձեալ թագաւորին քովը կը վերադառնար, ասիկա աւելի ու աւելի անհամբեր դարձած՝ մարդ էր դրկէր սըր Քրննէթը կանչելու։ Այնպէս որ սըր Քրննէթը սըր Թոմասէն առաջ արդէն թագաւորին քովը կը գտնուէր։

—«Սէր Սկովտացի»— ըսաւ թագաւորը։ —«ես ձեզի դիտած եմ ճակատամարտի մը մէջ, դուք իրաւցընէ իսկական ասպետ մըն էք։ Ինձի տեղեկացուցած են թէ իշխաններու խորհուրդը գրաւոր պատգամով մը, ձեզի Էնկատտիի թէօդորիկ ճգնաւորին մօտն է դրկած։ Մեր թշնամին, սուլթանը, կը ճանչնայ և կը յարգէ այս ճգնաւորը։ Ըսէք, խնդրեմ, արդեօք ձեր դիմումին նպատակը զինադուլն երկարաձգելն էր երկու թշնամի բանակներուն միջև»—։

—«Ոչ» պատասխանեց սըր Քրննէթը—«դիմումին նպատակն էր մշտական հաշտութիւն մը կնքել, և վերջ տալ այս խաչակրութեան»—։

Թագաւորը տեղէն վեր ցատկեց, բարկութենէն կատղած։—«Դաւաճանն է՛ր, վախկոտն է՛ր»— աղաղակեց։ —«և ճգնաւորը ի՞նչ պատասխանեց»—։

—«Այդ բանը չը գիտե՛մ, Տէ՛ր»—, պատասխանեց սըր Քրննէթը։—«Բայց կը կարծեմ, թէ ան ալ համամիտ է այս ծրագրին. որովհետև, շատ շատերու հետ միասին, ան ալ այն եզրակացութեան է ստիպուած եղեր գալու, թէ, քանի դեռ Ռիչարտ թագաւորը ինքն անձամբ չի վարեր բանակը Սէլահէտտինի դէմ, խաչակիրները չեն կրնար շահիլ և ոչ մէկ ճակատամարտ»—։

Թագաւորը լռեց, գիտնալով թէ այս բանը ճշմարիտ էր։ Ճիշդ այս վայրկեանին սըր Թոմասը վրանը կը մտնէր։ Սակայն վայրկեան մը կեցաւ, մտիկ ընելու ծառային տեղեկութիւնները։ Ասիկա ցուցնելով եկող իշխանները, կը յայտնէր, թէ Տաճարականներու գլխաւոր արարողապետը իր բարեկամ Մոնտէրրայի մարքիզ Կոնտրատի հետ, քրիստոնեայ իշխաններու թախանձանքին վրայ, եկած են աղաչելու Ռիչարտ թագաւորին, որ չը վտանգէ իր կեանքը, պայն արաբ բժիշկի մը ձեռքերուն յանձնելով։

Բայց սըր Թոմասը, որ, իրաւացի կերպով, կը խորհէր, թէ այս իշխաններէն շատ շատերը բնաւ երբէք չէին ցանկանար թագաւորին առողջանալը, ձայնը եկողներուն կողմն ուղղելով՝ պատասխանեց։ —«Աղնուական տէրեր, այս արաբը յանձառու կ՚ըլլայ բժշկել իմ թագաւորս, և, եթէ յաջողի, ինձի համար բոլորովին միևնոյնն է, թէ բժշկողը մահմետական է, թէ քրիստոնեայ։

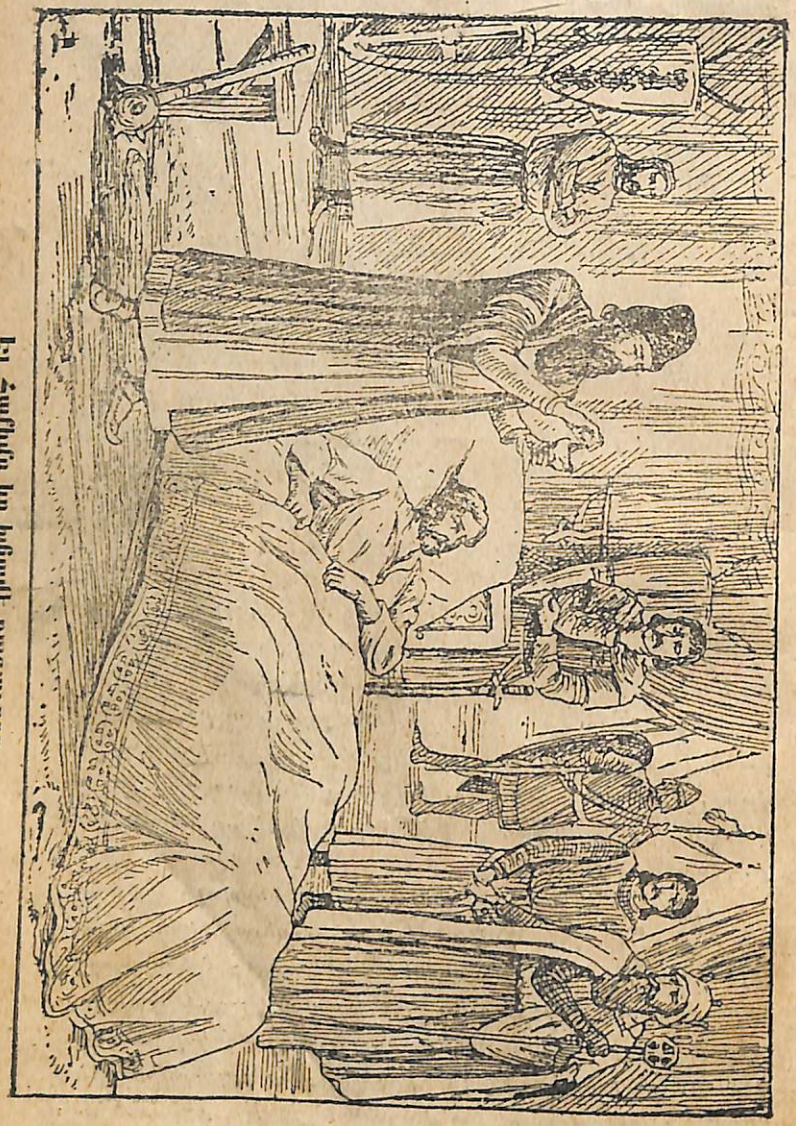

Ժամանակ դեռևս մի մարդ էր

Ամէն պարագայի մէջ, ես կ'ուզեմ որ անգամ մը փորձէ»։

—«Այո՛, այո՛, ես կ'ուզեմ» — աղաղակեց թագաւորը վրանի ներսէն, լսած ըլլալով անցած խօսակցութիւնը։ Եւ յետոյ աւելցուց՝ —«Ամէնքդ ալ ներս եկէք»—։

Ամէնքն ալ նախակրանէն անցնելով, մտան երկրորդին մէջ, ուր թագաւորն էր պառկած։ Էլ Հաքիմն ալ արդէն հոն էր, և ամէնքը հետաքրքրութեամբ կը դիտէին զինքը։ Ճիշտ առաջուան պէս, արաբ բժիշկը թաթխեց «իր թըլըսըմը», ինչպէս որ ինքը կ'անուանէր, թաս մը ջրի մէջ, և յետոյ առաջարկեց թագաւորին, խմել ջուրը։

Թագաւորը առանց վարանելու խմեց, և գրեթէ նոյն վայրկեանին ալ խոր քունի մը մէջ ինկաւ։

Էլ հաքիմը, սրը Թոմասէն զատ, միւսներուն բոլորին ալ արգիլեց հոն մնալը, ինչպէս նաև որ և է մէկու մը վրանէն ներս մտնելը։ Եւ ինքը արքայական անկողնին քովը նստած՝ սկսաւ իր հիւանդին հսկել։

Ե. ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ

Եթէ սրը Թոմասը կարենար հետևիլ Տաճարականներու մեծ արարողապետին ու Մարքիզին. պիտի կարողանար տեսնել, թէ իր կասկածները արդարացի էին առանց ո՛չ մէկ գնով չէին ուզեր, որ թագաւորն առողջանայ, սուլթանին դէմ քրիստոնէական բանակն առաջնորդելու համար։ Տաճարականները լաւ զինուորներ էին. բայց շատ հարուստ և չափազանց յաւակնոտ, և մեծ արարողապետը գիտէր, թէ երբ խաչակրութիւնը վերջանայ, քրիստոնեայ իշխանները պիտի համաձայնին իրենցմէ ետ առնելու իրենց իրաւասութեանց մէկ մասը։ Այս պատճառով ալ ան շահ ունէր Ռիչարդ միշտ հիւանդ տեսնելուն մէջ, որը հաստատողն ու գործադրողը պիտի ըլլար իշխաններու վճռին։

Գալով մարքիզ Կոնտրատին, ան գիտէր, թէ խաչակիրներու յաղթանակէն յետոյ, Երուսաղէմի համար քրիստոնեայ թագաւոր մը պիտի նշանակի. և ատիկա երբէք ինքը չը պիտի ըլլար, որովհետև Ռիչարտը այդ աթոռին համար, աւելի յարմար մէկը պիտի ընտրէր։ Ասկէ զատ, Կոնրատը սուլթանին հետ հաշտութեան դաշինք կնքել կ'ուզէր, փոխարէնը անկէ հողեր և օգնութիւն ստանալու համար։

Երբ երկուքը առանձին մնացին, առանց այլեւս իրենց ներքին խորհուրդները իրարմէ ծածկելու, համաձայնեցան աշխատիլ Ռիչարտը կերպով մը կորսնցնելու։

— «Բայց այս բժշկին գալը մեր գործին բնաւ չի գար»— ըսաւ Կոնրատը։— Միայն բան մը կայ, որ Ռիչարտը դեռ հիւանդ է, և պէտք է որ մենք, առողջանալէն առաջ, իրեն դէմ հանենք Ֆիլիպ Օկիւստն ու Աւստրիոյ մնապարծ արքիդուքսը։

—« Առողջանալէն առաջ»—, պատասխանեց մեծ արարողապետը,—« սակայն պէտք չէ որ ան բժշկի, երբէ՛ք։ Այլեւս այդ մասին ոչ մէկ խօսք, ինծի ձգեցէք անոր ճակատագիրը, և ես չատ լաւ գիտեմ իմ ընելիքս. իսկ առայժմ ցտեսութիւն։

Յաջորդ օրն իսկ, մարքիզը առիթն ունեցաւ արքիդուքսը զայրացնելու Ռիչարտի դէմ, և ահա թէ ինչպէս։ Արքիդուքսի վրանին տակ ճաշելու հրաւէրն ընդունելով՝ երբ ճաշի կ'երթար, նշմարեց բանակատեղիին կեդրոնը գտնուող բլուրը, զոր «Ս. Գէորգի բլուրը»— կ'անուանէին, որու ամենաբարձր մէկ կէտին վրայ հպարտութեամբ կը ծածանէր անգլիական դրօշակը։ Այս դիտողութիւնը իրեն ներշնչեց հանճարեղ միտք մը։ Երբ արքիդուքսը այնքան գինի խմեց, որ սկսաւ այլեւս ինքն իր դատողութեան տէրը չըլլալ, մարքիզը, նպաստաւոր վայրկեանն հասած սեպելով, սկսաւ գանգատիլ, թէ հակառակ որ բազմաթիւ իշխաններ միասին կը կռուէին այս սրբազան պատերազմին մէջ, սակայն միայնակ դրօշը, որ կը ծածանէր բանակին վրայ, անգլիական էր։ Եւ աւելի ազդու չեչտով մը կ'աւելցնէր.—«Ասիկա այնպէս չը պիտի՞ երևցնէ, թէ Ռիչարտ թագաւորն է Խաչակիրներու պետը, և միւս բոլոր իշխաններն ալ անոր ծառաները»։

Արքիդուքսը կէս գինով վիճակի մէջ, այս խօսքերէն կատղած՝ իսկոյն սեղանէն ելաւ, և չիտակ Ս. Գէորգի բլուրը վազեց, յայտարարելով, թէ պիտի պատռէ Անգլիոյ դրօշակը, անոր տեղը իրենը բարձրացնելով։

Իր բարեկամներն ու ծառաները չատ աղաչեցին իր պաղարիւնութիւնը չը կորսնցնելու, չը դպչելու մանաւանդ անգլիական դրօշակին, այլ իրենն ալ անոր քովը զարնելու. ինչպէս որ ալ եղաւ։

Բայց և այնպէս աղմուկն, ու բանակին իրարանցումին ժխորը, մինչև թագաւորին վրանն հասան ճիշդ այն պահուն, երբ Էլ Հաքիմը կը յայտնէր թէ թագաւորը պիտի արթննայ, ազատուած իր տենդէն, ինչպէս որ ալ եղաւ։ Թէև ան նիհար, տկար և տժգոյն էր, սակայն առողջացած էր։ Միայն հանգստի պէտք ունէր, բայց իր դրօշակին դէպքը լսելուն պէս, ցատկեց անկողնէն, և սուրը ձեռքն առնելով՝ վրանէն դուրս նետուեցաւ, հետևորդ ունենալով միայն Սրբ Թոմասն ու սրբ Քրնէթը։ Առաջինը թագաւորին ետևէն վազելով հանդերձ, մարդ ղրկեց անգլիացի ազնուականի մը ըսելու, որ հաւաքէ իր մարդիկը և անյապաղ Ս. Գէորգի բլուրին առջևը հասնի։ Երբ բլուրը հասան, թագաւորը, հիւանդ, փրցուց աւստրիական դրօշակը, յետոյ հարցնելով՝—« Ո՞վ կը համարձակի զետեղել այս քուրջը անգլիական դրօշակին քով»—, պատռեց զայն և ոտքերուն տակն առնելով կոխկռտեց։ Այն ատեն ուժ-

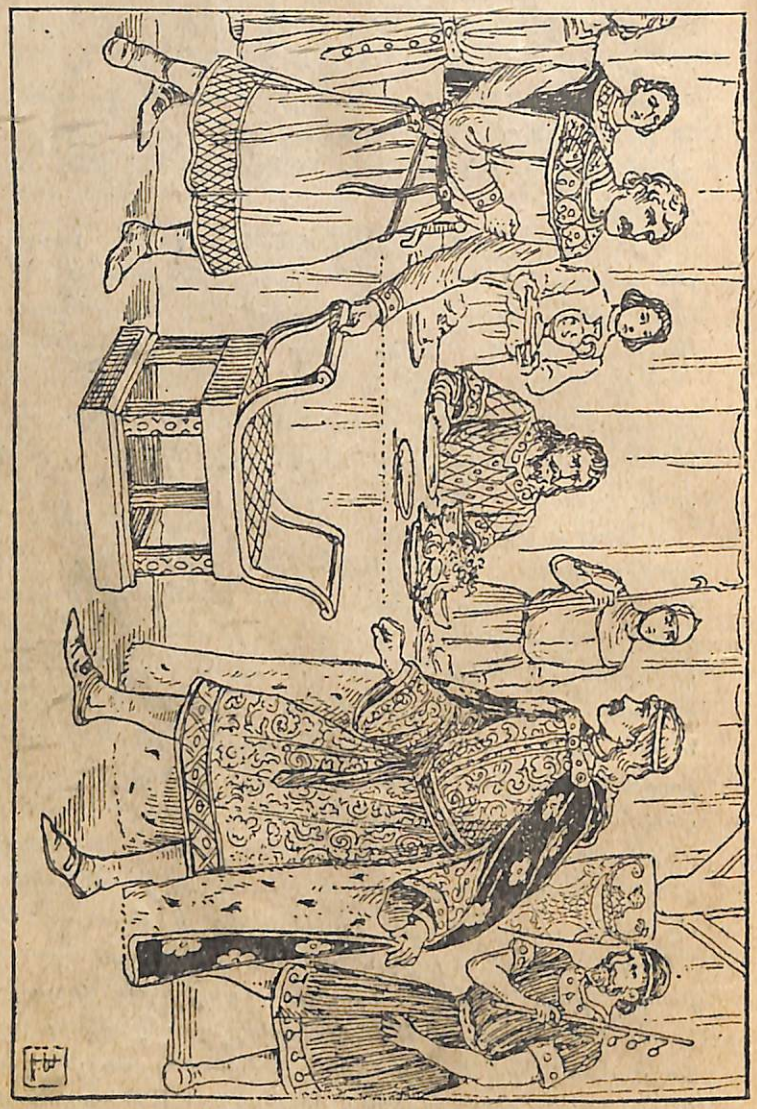

Ադելիզիայի տարեդարձի հանդեսը

գին իրարանցում մը սկսաւ ծայր տալ։ Արիդուքսը ցածհոգի մէկն էր, բայց իր պալատականներէն մէկը, հունգարացի ազնուական մը, առաջ նետուեցաւ աւստրիական դրօշակին եղած նախատինքին վրէժը լուծելու։ Ռիչարտ Թագաւորը, որ հակառակ իր հիւանդութեանը, արտակարգ ուժի տէր էր, խեղճ ազնուականի մէջքէն բռնեց, և զայն օդին մէջ բարձրացնելով նետեց ամբոխին մէջ։ Սարսափելի ժխոր մը փրթաւ։ Աւստրիացիները սուրերը քաշեցին, ինչպէս նաև Անգլիացիք, որ նոր կը հասնէին։ Բայց ճիշտ ընդհարելու վայրկեանին, խմաստուն Ֆիլիպ-Օկիւսը վրայ հասնելով՝ միջամտեց։

Անիկա յաջողեցաւ մեղմացնել գոռոզ և զայրացած Թագաւորը, ինչպէս նաև գոռոզ արիդուքսը, բայց չը կրցաւ զանոնք իրարու հետ հաշտեցնել։ Ռիչարտ Թագաւորը բնաւ խաղաղասէրի մը երեւոյթը չունէր, մինչդեռ սրբ Թոմասը մեծ ճիգեր կ'ընէր զայն համոզելու և անկողին վերադարձնելու։ Թագաւորը վերջապէս հաճութիւն տուաւ հանգստանալու, բայց, դրօշակը աչքին զարնելով, խորհեցաւ, թէ գիշերը կրնային զայն դարձեալ վար առնելու փորձ մը ընել։ Ուստի իր քովը կանչեց սրբ Բրընէթը, և անոր յանձնարարեց ամբողջ գիշերը հոն պահակ կենալ, ու պաշտպանել Անգլիոյ դրօշակը։ Եւ սրբ Բրընէթը ուրախութեամբ յանձն առաւ այս ծանր պաշտօնը, որովհետեւ կ'ուզէր որ Թագաւորը ճանչնար իր քաջութիւնը, և արժանի դատէր զինքը էտիթ իշխանուհիին ամուսինը դառնալու։

Զ. ԱՆՊԱՏՐՈՒԱԾ

Կէս գիշեր էր։ Խաղաղած բանակատեղիին մէջտեղը, արքայական դրօշակին քով, կեցած էր սրբ Բրընէթը, և ոտքերուն առջեւ կը տարածուէր իր հաւատարիմ ոտքի շունը՝ Ռուզվէլը։

Ռիչարդ թագաւորը իր նախաւտած դրօշակին վրէժը կը լուծէ

Ցանկարծ շունը հաչեց, և պարտիզակ էակ մը լուսնի լուսին մէջ յայտնուելով՝ եկաւ սըր Ռընէթի առջեւը կեցաւ։ Այս տարօրինակ էակը Նէքթապան գաճաճն էր, մէկը այն երկուքէն, զոր ասպետը տեսած էր Էնկատտիի խորանին մէջ։

—«Սըր ասպետ»—, ըսաւ այս պարտիզակ էակը, խորհրդաւոր կերպարանք մը ընդունելով. —«Ես զրկուած եմ գեղեցիկ իշխանուհիի մը կողմէն, որ կը խնդրէ ձեզմէ, որպէս իր ընտրած մէկ ասպետը, ամէն բան ձգել և իրեն օգնութեան հասնիլ»—։

—«Ի՞նչ կ'ըսէք, պաշտօնս ձգել և պատի՞ւս կորսնցընել»—, հարցուց զարմանքով սըր Ռընէթը, կարծելով թէ լաւ չի հասկնար իր խօսակիցը։

—«Ձեր պատիւը, սըր ասպետ»»—, ըսաւ գաճաճը, —«ձեզի կը պարտաւորեցնէ գալ հոն, ուր որ կը կանչէ ձեր տիկինը։ Անիկա հոն է, այն վրանին տակ, և, տեսէք, այս նշանն ալ զրկած է ինձի հետ»—։ Այս ըսելով, ներկայացուց Լէյտի Էտիթի զմրուխտ ակով ձոյլ ոսկի մատանին, իր սիրած ծիրանեգոյն ժապաւէնի մը հանգոյցէն կախուած։ Սըր Ռընէթը չը գիտէր ինչ ընելիքը։ Խօսք էր տուած տեղէն չը շարժելու, և անխափան դրօշակի հսկողութիւնն ընելու։ Բայց միւսնոյն ատեն գիտէր, թէ Լէյտի Էտիթը շատ հպարտ էր, և զինքը փնտռած չը պիտի ըլլար։ Եւ, երբ քիչ մը կը տարակուսէր գաճաճին իշխանուհիին կողմէն գալու մասին, գաճաճը աւելցուց. —«Անիկա ձեզի հետեւեալ պատգամը զրկեց.

—«Ըսէ անոր, թէ այն ձեռքը, որ վարդի կոկոններ վար ձգեց, կարող է նաեւ դափնիներ դնելու»։

Այս յայտնութիւնը ամէն բան լմնցուց։ Դեռ վրան կը պահէր վարդերը, նուիրական մասունքներու պէս։ Ուստի Ռուզվէլը կանչելով, անոր նշանացի հասկը-

Սրբ Ռընիէթը արքայական դրօշակին պահակ կեցած է

ցուց հակել դրօշակին վրայ, իսկ ինքը գաճաճին ետեւն ինկած՝ արագ քայլերով կորաւ խաւարին մէջ։ Գաճաճը զանազան ծուռ ու մուռ ճամբաներէ զինքն առաջնորդելէ վերջը, վրանի մը տակ մտցուց՝ փսփսալով. —«Հոս սպասեցէք»—։ Սրբ Ռընիէթը իսկոյն կանացի ձայներ առաւ, որոնք միջնորմի միւս կողմը կը խօսակցէին. և հասկցաւ, թէ Ռիչարտի կնոջ՝ Պերանժէրի արքայական վրանին տակ կը գտնուէր ինքը. և թէ թագուհին ու իր շքախումբի կիները կը խնդային միասին։ Հետաքրքրուած, մանաւանդ իր անունը տրտասանելը որոշելով, աւելի սրեց ականջները, և լսեց թագուհիին ձայնը, որ իշխանուհի Էտիթը կը կանչէր. յետոյ, խորին զարմանքով մտիկ ըրաւ, թէ ինչպէս թագուհին Լէյտի Էտիթին կը բացատրէր՝ անոր անունով խաղցուած հիանալի խաղ մը, ասպետի գլխուն։ Լէյտի Էտիթը միշտ պնդած էր, թէ ո՛չ մէկ բան չէր կրնար սրբ Ռընիէթը իր յանձնառու եղած պահակի պաշտօնէն հեռացրնել։ Թագուհին ալ գաճաճն էր ղրկած, Էտիթի անունով, խնդրելու սրբ Ռընիէթէն, իսկոյն օգնութեան հասնելու իրեն, —«Եւ այն ասպետը խենթ մըն է. ինչպէս որ ես նախապէս տեսած էի արդէն»— վերջացուց թագուհին, —«որովհետեւ գաճաճն ինծի յայտնեց, թէ ասպետը եկած է, ձեր մատանին տեսնելով»—։

Երբ սրբ Ռընիէթը այս բոլորը լսեց, յուսահատութեան մէջ ինկաւ, բայց իր յուսահատ վիճակը ոչինչ էր, համեմատած Լէյտի Էտիթին հետ։ Վերջինս շատ լաւ գիտէր, թէ Ռիչարտ թագաւորը բնաւ գութ չունէր դասալիք զինուորի մը հանդէպ, և կ՚ըմբռնէր թէ զինքը սիրող ասպետը հաւանականաբար անպատիւ մահով մը պիտի մեռնէր։ Եւ այս բոլորը անապարծ թագուհիի մը թեթեւամտութեան պատճառով։ Կծու յանդիմանութիւններ ընելով թագուհիին, Էտիթ իշխանու-

«Մեկնեցէք, մեկնեցէք, եւ իսկո՛յն»—. բաւ Էմիի Էտիթը

հին իսկոյն ետ քաշեց գորգէ միջնորմը, որ Քրոնէթը արքայական սենեակէն կը զատէր, և անոր պաղատեցաւ ներողամիտ ըլլալ ու վերադառնալ իր պաշտօնին, անպատուրուած ըլլալէն առաջ։

—«Ազնուական օրիորդ»—, ըսաւ սրբ Քրոնէթը տխուր ձայնով մը, —«ես արդէն անպատուրուած եմ։ Կրնա՞մ ձեզի վերադարձնել ձեր մատանին»—։ Այս ըսելով ներկայացուց անոր սքանչելի զմրուխտը, որ իր կորուստին պատճառ էր եղած։

—«Ո՛չ, ոչ։ Պահեցէ՛ք զայն, որպէս ինձմէն յիշատակ»—. պատասխանեց Էմիթը.

—«Բայց, ա՜հ, կը պաղատիմ ձեզի, մեկնեցէ՛ք իսկոյն»։

Սրբ Քրոնէթը հնազանդեցաւ. բայց բլուրը հասնելուն պէս, տեսաւ թէ իր թշնամիները արդէն իրենց ուղածն բրեր էին։ Անգլիական դրօշակը աներևոյթ էր եղած, և գետնին վրայ, վիրաւորուած ու չնչասպառ, տարածուած էր խեղճ Ռուզվէլը։ Բոլոր նշաններէն այնպէս կ'երևար, թէ մեռած էր. ուստ ծակուած նիզակի մը ծայրով։

Ասպետը զարհուրելի կսկիծով մը բռնուած՝ ծունկի եկաւ վիրաւոր չան առջև։ Այս դրութեան մէջ քարացածի պէս կը մնար, երբ ծանօթ ձայն մը զինքն սթափեցուց իր խորունկ վիշտէն, և վեր նայելով՝ իր քովը կեցած տեսաւ էլ Հաքիմը։ Ճարտար բժիշկը չանը մարմնէն հանեց նիզակը. յետոյ, վէրքը կապելով՝ զայն իր վրանը փոխադրել տուաւ ծառաներուն միջոցաւ։

—«Անհասնիր կ'աղէկնայ, սրբ ասպետ»—, ըսաւ բժիշկը.—» հիմա ինձի այն ըսէ, թէ ի՞նչ ունիս։ Ինձի այնպէս կը թուի, թէ դուն մեծ վիշտ մը ունիս»—։

Սրբ Քրոնէթը անոր ամէն բան պատմեց, և իմաստուն բժիշկը գլուխը տարաւ բերաւ. —«Քեզի վանդ

«Դուք պալատէն պիտի մեկնիք»—, ըսաւ թագաւորը

կը սպառնայ, որովհետեւ Ռիչարդը չը պիտի ներէ։ Կ'աղաչեմ, փախիր այստեղէն մինչեւ որ իր բարկութիւնն անցնի և գնա ծառայութեան մտիր իմ տիրոջս՝ սուլթանին քով»—։

—«Ես, քրիստոնեայ ասպետ մը, կ'ուզես որ անհաւատ մը դառնամ»—, հարցուց սրբ Ջոնէթը զայրացած։

—«Դուն քու կրօնդ կրնաս պահել»— պատասխանեց բժիշկը անտարբերութեամբ, —«և բնաւ պէտք չունիս քու եղբայրներուդ դէմ կռուելու։ Ընդհակառակը, փորձէ հաշտութեան կնքումը յաջողցնել, միջնորդի դեր կատարելով սուլթանին և թագաւորին միջեւ։ Կը յիշե՞ս, թէ ինչ էին, քու ճգնաւորին ներկայացուցած խաղաղութեան գաղտնի պայմանները»—։

—«Ո՛չ»— ըսաւ սրբ Ջոնէթը։

—Քու յանձնած դաշնագրիդ մէջ ըսուած էր, թէ փոխանակ քրիստոնեաներն ու մահմետականները Պաղեստինի տիրապետութեան մասին վիճելու, աւելի լաւ էրած պիտի ըլլայն, եթէ զայն երկու հաւասար մասերու բաժնէին։ Ասկից զատ, խաղաղութիւնը ապահովելու համար, Լէյտի Էմիթը պէտք է Սուլթանին կնութեան տալ։ Այն էմիրը, որուն ճամբան հանդիպեցար, այս գործը սուլթանին համար յաջողցնելու կ'երթար ճգնաւորին քարայրը։ Այս առաջարկութեան մասին Ռիչարտ թագաւորը ոչինչ չը գիտէր, բայց մնացած բոլոր իշխաններն ալ տեղեակ են այս խնդրին, և ամէնքն ալ իրենց հաճութիւնը տուած են»—։

—«Հաճութիւն տուած են»— աղաղակեց ասպետը. —«անոնք համաձայնած են Լէյտի Էմիթը Սուլթանին ծախելո՞ւ։ Օ՜հ, ասիկա սարսափելի է։ Այս բանը Ռիչարտ թագաւորը պէտք է որ այս վայրկեանիս իմանայ»—։ Եւ, յանկարծ բժիշկը թողով, ասպետը նետի մը արագութեամբ Ռիչարտ թագաւորի վրանէն ներս ինկաւ, գլուխը կախած։

Թագաւորը սրբ Ռընէթէն լսելով անոր պահակի պաշտօնէն դասալիք եղած ըլլալը, զարհուրելի կերպով բարկացաւ։ Մինչեւ իսկ ուզեց զայն տեղն ու տեղը մեռցնել։ Իր կատաղութիւնը երբէք չը պակսեցաւ, երբ ասպետն իրեն յայտնեց, թէ Թագաւորին հիւանդութեան միջոցին, քրիստոնեայ իշխանները դաւադրութիւն էին սարքած՝ Լէյտի Էտիթը սուլթանին կնութեան տալու։ Բարկութենէն խենդ դարձած, Թագաւորն յայտարարեց, թէ աւելի կը նախընտրէր Էտիթը անհաւատի մը կինը դարձած տեսնել, քան թէ դաւաճան Սկովտացիի մը, և, դահիճը կանչելով, հրամայեց անոր սպաննել սրբ Ռընէթը, խոստովանանքէն անմիջապէս ետքը։ Զինեալ պահակներն իսկոյն վրան յարձակելով, չղթայի զարկած ասպետը հեւացուցին վրանէն և դէպի կառափնատ առաջնորդեցին, ուր եկաւ նաեւ կուսակրօն մը խոստովանցնելու համար։

Այս իսկ միջոցին, Թագուհին ամօթէն ընկճուած և սարսափահար, իր ըրած ապուշ կատակին պատճառով, կը վազէր Թագաւոր ամուսնին վրանը, ետ առնել տալու համար սրբ Ռընէթի մահուան դատապարտութեան հրամանը։ Բայց Թագաւորը առաջին անգամն ըլլալով չէր ուզեր մտիկ ընել, և երբ Լէյտի Էտիթն ալ միացաւ Պէրանժէր Թագուհին նոյնն աղերսելով, ան ա՛լ աւելի զայրացաւ, քանի որ այսպէս կը հաստատէր թէ Էտիթը կը սիրէր սրբ Ռընէթը։

—«Դուք արքունիքը պիտի ձգէք և ձեր կեանքը մենաստանի մը մէջ պիտի անցնէք»—, պոռաց Թագաւորը։ —«Իսկ գալով ասպետին, ան պիտի մեռնի, այս է իմ վերջին խօսքս»։

Թագաւորը անդրդուելի կերպով կը յամառէր, և սրբ Ռընէթն անպատճառ պիտի սպաննէր, եթէ էլ Հաքիմը միջնորդած չըլլար, և իբրեւ վարձք իր կատարած բժշկութեանը, անկէ չը խնդրէր սրբ Ռընէթի կեանքը։

Թագաւորը ասոր փոխարէն հազար գերի առաջարկեց, բայց էլ Հաքիմը գլուխը շարժելով՝ կտրուկ կերպով յայտնեց, թէ ինչ որ ալ առաջարկուէր իրեն, պիտի մերժէր ամէնքն ալ։ և թէ իր բացարձակ պահանջն էր սրբ Ռընէթի կեանքը։ Եւ երբ տեսաւ, թէ Թագաւորը չարունակ կը մերժէր, այսպէս ըսաւ։

—«Այն ատեն, ով հզօր Ռիչա՛րտ Թագաւոր, քեզի, որ «արդարադատ կ'անուանեն, ես պիտի բարձրաձայն յայտարարեմ Եւրոպայի բոլոր երկիրներուն, աշխարհի բոլոր ասպետներուն և բովանդակ ազնուական տիկիններուն, թէ դուն ապերախտ և անգութ Թագաւոր մըն ես»—։

—«Ինչ, ապերախտ և անգո՛ւթ»— աղաղակեց Ռիչարտը, —«աւելի լաւ կը համարէի, որ զիս մուրացկան և անհաւատ կոչէին։ Մա՛ռ ուզածդ, բայց այնպիսի տեղ մը տար այս սկովտացի դաւաճանը, որ աչքերս զինքն այլեւս չը տեսնեն»—։

Էլ Հաքիմը մեկնեցաւ հետը տանելով դժբախտ սրբ Ռընէթը, և Թագաւորը ձեռնարկեց ընելու այն, ինչ որ ամենէն առաջ ըրած պիտի ըլլար։ Ուզեց լաւ մը հասկընալ, թէ ինչպէս էր պատահեր դրօչակին խնդիրը։ Արքունի տիկիններուն միջոցաւ ամէն բան մանրամասն հասկցաւ Թագուհիի ըրած ապուշ կատակի մասին, և վճռեց լաւ մը յանդիմանել զայն։ Բայց Թագուհին նեղած չէր Թագաւորին, իր խնդրանքը մերժած ըլլալը։ ուստի և այն վայրկեանէն քիթը կախեր էր, կուլար ու նեղսիրտ էր դարձեր, և Թագաւորը զայն յանդիմանելու տեղ, ստիպուեցաւ մխիթարել և անկէ ներողութիւն

խնդրել։ Գալով Լէյտի Էտիթին, ան ալ սակաւախօս էր դարձեր և ամէն մէկ խօսքին այնպիսի զգուշ և խիստ չէչտ մը կ'ընկերացնէր, որ թագաւորը հասկցաւ, թէ իր արքայական ազգականուհին կը նկատէր զինքը որպէս բռնակալ և մեծ յարգանքի անարժան միապետ մը։

Ուստի իր ուշադրութիւնը դարձուց այնպիսի մարդոց վրայ, որոնց խօսիլ անգամ չէր տար իր ներկայութեանը։ Եւ ամենէն առաջ անբաղդ Նէքթան գաճաճն ու անոր կինը աքսորեց իր քովէն, և իբրեւ ընծայ ղրկեց սուլթանին, յետոյ աճապարանքով քրիստոնեայ իշխաններու խորհուրդին դիմեց, Աւստրիոյ արքիդուքսը, անգլիական դրօշակը գողնալու գործին մէջ ամբաստանելու համար։ Իշխաններու խորհուրդն ալ արդէն բուռն փափաք մը ունէր Ռիչարտի հետ հաշուելու։ Ասոնք յանձնաւոր եղան իրենց բոլոր միջոցները գործադրել՝ գողը գտնելու և պատժելու համար։ Բայց արքիդուքսը իր պատուին վրայ երդում ընելով՝ յայտնեց, թէ ինքը բնաւ յանցաւոր չէր։

Ռիչարտը իր մշտական մեծահոգութեամբ. սրտանց պիտի ուզէր քրիստոնեայ իշխաններու միջև պատիւ չբերող կռիւ մը առաջն առնել, բայց երբ լսեց, թէ ընդհանուր ցանկութիւն կար տեւական խաղաղութիւն մը կնքելու, ըսաւ. —«Ո՛չ, իսկոյն Սէլահէտտինի վրայ քալենք, երբ ներկայ զինադադարի պայմանաժամը լրանայ։ Ես ձեզի կ'առաջնորդեմ, և յետոյ, երբ յաղթանակը շահած է, ես ետ կը քաշուիմ, ձեզի թողնելով փառքը»—։

Թագաւորին այս յայտարարութիւնը արձագանգ գտաւ զինուորներու և աղքատ Խաչակիրներու սրտերուն մէջ, որոնց մէջ ան միշտ մեծ ժողովրդականութիւն մը վայելէր։ Սակայն, երբ խորհրդասրահէն դուրս եկան, Տաճարականներու մեծ արարողապետը ըսաւ Մոնտէրրայի մարքիզ Քոնրատին.—

—«Դուք լաւ չէիք կազմակերպած դրօշակին գողութեան գործը. հիմայ աշխատելու կարգն իմն է։ Անցեալ գիշեր բանակէն ձերբակալած և ինծի են բերած երիտասարդ թափառաշրջիկ մահմետական մը։ Խենթ մըն է, և կ'ըսէ թէ Ռիչարտ թագաւորը սպաննելու է եկած։ Յարմար վայրկեանին, պիտի կարգադրեմ զայն աղատ ձգելու, և, երբ իմանաք թէ Ռիչարտը մեռած է, պիտի հասկնաք թէ ես յաջողած եմ»—։

Ը. ՁՕՐԱՆՑՔ ՄԸ ԴՐՕՇԱԿԻՆ ԱՌՋԵՒ

Մինչ այս բաները կը կատարուէին, բժիշկ էլ Հաքիմը, ետեւն ունենալով իր ծառաներուն խումբը, ընտիր նժոյգի մը վրայ նստած՝ դէպի անապատը կը սուրար։ Խեղճ սրբոյ Քրիսթոֆէրը անոր կ'ընկերակցէր, և ուղտի մը վրայ, որ ճիշտ քովէն կը քալէր, ուռիէ խոշոր զամբիւղի մը մէջ, պառկած էր իր վիրաւոր որսկան շունը։ Ամբողջ օրը անապատին մէջէն ճամբորդեցին, և վերջապէս հասան ակունքին քով, որ Անապատի Ադամանդ անունը կը կրէր. և ուր սրբոյ Քրիսթոֆէրը առաջին անգամ հանդիպած էր Երլոբրրմ անունով մահմետական ռազմիկին։ Հոս քիչ մը հանգիստ առին և ճաշեցին։ Էլ Հաքիմը նկատելով, որ ասպետը հիւանդագին երեւոյթ մը ունի, անոր կազդուրիչ դեղ մը տուաւ, որ թմբիր մը պատճառելով՝ քնացուց սրբոյ Քրիսթոֆէրը։ Երբ քունէն արթնցաւ, ինքզինքը ո՛չ թէ արմաւենիներուն տակ պառկած գտաւ, այլ նուրբ մետաքսէ հիւսուած գեղեցիկ վրանի մը տակ, և իսկոյն հասկցաւ, թէ կը գտնուէր սուլթանի բանակատեղիին մէջ։ Իր քովը կեցած էր էլ Հաքիմը, բայց ի՞նչ էլ Հաքիմ։ Ասիկա բժիշկին ձայնն ունէր, բայց մահմետական ռազմիկի տարազ էր հագած։ Զարմացած ասպետի հարցումներուն, ան պատասխանեց.

—«Այո՛, ես եմ, էլ Հաքիմը, որ ձեր թագաւորն առողջացուց. և ես նոյնպէս այն Եըլտըրըմն եմ, որ ձեզի հետ կռուեցաւ Մեռեալ ծովուն քով, և ես դեռ ուրիշ անուններ ալ ունիմ։ Ես ինչո՞ւ չունենամ։ Միթէ՞ դուք ինքներդ ուրիշ անուն մը չունիք, քան թէ ասպետ սրբ Ֆրանսէթը»—։

Սրբ Ֆրանսէթը կարմրեցաւ, մանաւանդ երբ էլ Հաքիմը աւելցուց.

—«Ձեր գաղտնիքը ես գիտէի, և ես գիտեմ նոյնպէս, թէ դուք կը սիրէք Լէյտի Էտիթը. զոր կը կարծեմ, թէ մեր սուլթանը իրեն կնութեան պիտի առնէ։ Բայց ես կը ցանկայի, որ դուք մաքրէիք ձեր պատիւը, և անպատուուած չը մնայիք քրիստոնեաներուն աչքերուն առջեւ։ Այս գործը գլուխ չը պիտի կրնաք հանել, մինչեւ որ չը գտնաք դրօշակը գողցողը, և զայն մենամարտի չը հրաւիրէք. Այնպէս կը խորհիմ, թէ այս պարագային ձեր որսկան Ռուզվէլը ձեզի կրնայ լաւ օգնել։ Անոր հոտառութիւնը այնքան սուր է, որ իր վրայ յարձակողը տեսնելուն պէս, իսկոյն անոր վրայ պիտի նետուի։ Երբ Ռուզվէլը բոլորովին աղէկնայ. ես երկուքդ ալ այնպէս լաւ մը կերպարանափոխ կ'ընեմ, որ ոչ ոք ձեզի չը ճանչնայ, և այս միջոցով ձեզի Խաչակիրներու բանակատեղին կը ղրկեմ. բայց մէկ պայմանով մը յանձնառու կ'ըլլամ ըսածս իրագործելու. այն է, որ դուք ալ յանձն առնէք սուլթանին կողմէ Լէյտի Էտիթին նամակ մը տանելու»—։

Ասպետն այս պայմանը ընդունեց, մտածելով թէ՝ —«Լէյտի Էտիթը արդէն իրմով այլեւս չի հետաքրքրուիր, քանի որ անպատուուած ասպետ մըն է ինքը, և նոյնպէս անհաւատ սուլթանի մը հետ ալ չի ամուսնանար, հետեւաբար նամակը տանելով՝ գէշ գործ մը ըրած չը պիտի ըլլար»—։

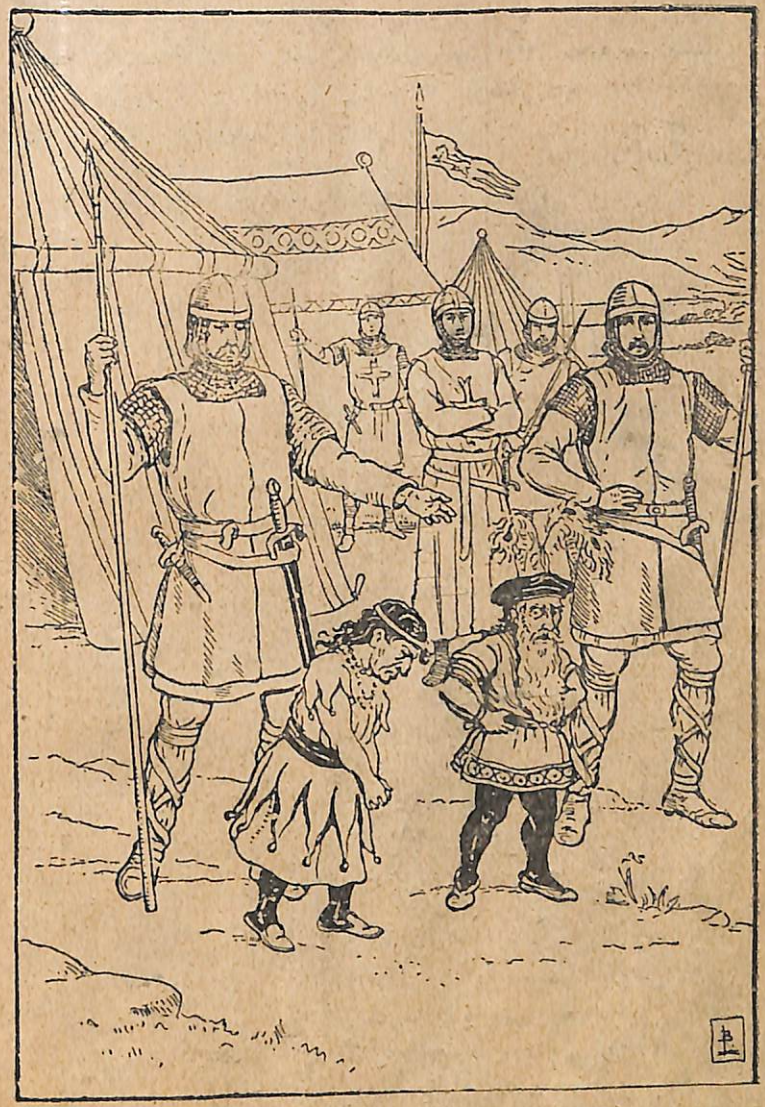

Բանակատեղիէն առաքուած

Սրբ Գրքերը, օնուհապուրկ եղած, կը հեռանայ

Չորս օր վերջը, Ռիչարտ Թագաւորը կը հանգչէր իր վրանին տակ Անգլիայէն եկած տեղեկութիւնները կարդալով, երբ իրեն յայտնեցին թէ սուլթանին կողմէն ղրկուած Նուպիացի սեւամորթ լրաբեր մը կը փափաքէր զինքը տեսնել։ Այս սեւամորթ լրաբերը, ի հարկէ ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ կերպարանափոխ եղած սրբ Գրքերը, որ սուլթանին կողմէն նամակ մըն ալ Ռիչարտին էր բերած, որու մէջ սուլթանը չնորհակալութիւնը յայտնելով՝ անոր իրեն նուիրած գաճաճներուն համար, փոխարէնը կ'ընծայէր Նուպիացի գերի մը, որ թէեւ համր էր, սակայն շատ մտացի, և որ հաւատարմութեամբ պիտի ծառայէր Թագաւորին։ Թագաւորը թափանցող նայուածքով մը նայեցաւ Նուպիացիին, որ շատ գեղեցիկ մարդ մըն էր, և ըսաւ անոր. —«Դուն կը մնաս իմ վրանիս մէջ և օգտակար կը դառնաս. սկսէ այս զրահը փայլեցնել»։

Այս հրամանը տալէ յետոյ, վերսկսաւ իր ընթերցումը, իսկ Նուպիացին ալ զրահը ձեռքն առնելով՝ սկսաւ զայն փայլեցնել։ Այս միջոցին, դուրսը, զինուորները գինով մահմետական մը ձեռք առած, կը զուարճանային հետը, որ շարունակ անոնց մէջէն ինկած, կը ցատկոտէր ու կը պոռպռար։ Ժամանակ առ ժամանակ անիկա սաստիկ ուժասպառ՝ գետին կ'ինկնար, և մէյ մըն ալ այնպէս թուեցաւ, թէ մեռած է։ Այս բանը տեսնելով, զինուորները զայն հանգիստ թողուցին, վախնալով, թէ մի գուցէ սրտնեղէր Թագաւորը։

Մինչդեռ, այս գինով մահմետականը այն մարդասպանն էր, որու մասին Տաճարականներու մեծ արարողապետը խօսած էր Ֆոնրատին։ Նուպիացին այդ մասին բնաւ տեղեկութիւն չունէր, բայց, թէեւ կռնակը վրանին ըրած, իր փայլեցուցած վահանին մէջ, —որ հայելիի պէս մաքուր էր,— տեսաւ թէ, ինչպէս այն գետ-

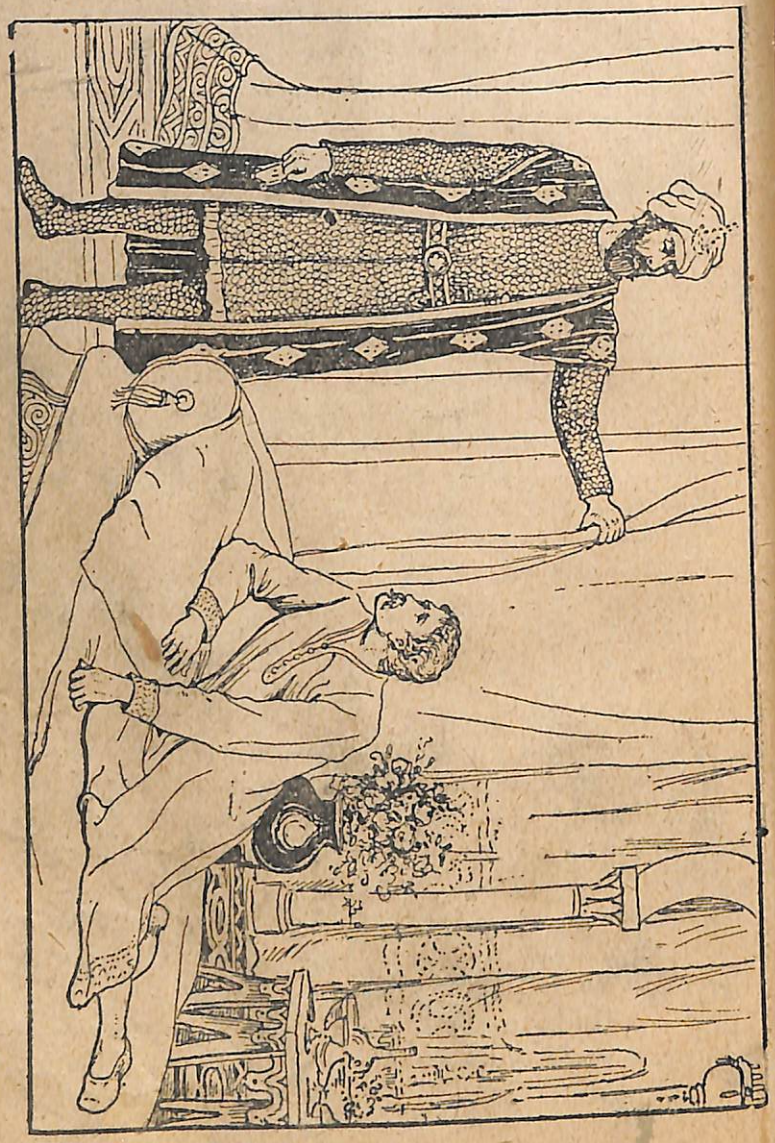

Եվ Հարիմը սասեցնելով մի յայտնի վերքերի ուրիշ մը։

նատարած մարդը, կամաց կամաց սողալով՝ միշտ վրանին կը մօտենար։ Ուստի կասկած մը մտքէն անցնելով, պատրաստ կեցաւ, և, երբ մահմետականը յանկարծական ոստումով մը նետուեցաւ թագաւորին վրայ՝ դաշոյնը բարձրացուցած, Նուպիացին կայծակի արագութեամբ հանելով՝ բռնեց մարդասպանին բազուկը, և սկսաւ կատաղի մաքառում մը երկուքին միջև։ Թագաւորը աթոռակով մը զինուած, ջախջախեց մարդասպանին գանկը։ Յետոյ, նշմարելով որ դաշոյնը ծակած էր սեւամորթին կաշին, իր ամբողջ ուժովը սկսաւ անոր վերքէն արիւնը դուրս ծծել, վախնալով թէ մի գուցէ զէնքը թունաւորուած ըլլար։ Նուպիացին չատ աշխատեցաւ արգիլելու, սակայն չյաջողեցաւ. և թագաւորը անոր դպչելուն պէս, իսկոյն հասկցաւ, թէ ան Նուպիացի սեւամորթ մը չէր բնաւ։ Եւ որովհետեւ արդէն չատ մը նշաններէ կասկածած էր, կռահեց իսկոյն, թէ իրեն ընծայ եկած համբ գերին ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ սըր Քրնէթը, ուստի և անոր ըսաւ.

—«Բարեկամս, դուն իմ կեանքս փրկեցիր։ Ես կը ցանկայի, որ դուն ինծի համար ալ աւելին ընէիր, գըտնելով Անգլիոյ դրօշակը գողցողը։ Անտաասիկ մագաղաթ մը, գրէ՛»։

Սըր Քրնէթը, առանց իր ինքնութիւնը մատնելու, ուճապարեց գրել, որովհետեւ իմացեր էր, թէ իշխանաներու Խորհուրդը, թագաւորին սիրտն ա՛լ աւելի առնելու համար, որոշած էր վաղուան օրը, Ս. Գէորգի բլուրին գագաթը ծածանեցնել դարձեալ Անգլիոյ դրօշակը, և անոր առջեւ զօրանոց մը կատարել տալ։ Այսպէսով բոլոր իշխաններն ու զինուորները պիտի անցնէին դրօշակին առջեւէն՝ զայն ողջունելով։ Ուստի Նուպիացին հետեւեալը գրեց մագաղաթին վրայ.

—«Թոյլ տուէք ինծի կենալ դրօշակին քով, և ես պիտի յաջողիմ գողը գտնելու։»—

Ցաշորդ առտուն, ուրեմն, երբ Ռիչարտ Թագաւորը՝ իր եղբայրը և բազմաթիւ ազնուականներ բլուրին գագաթն հաւաքուեցան՝ դրօշակին քով, Նուպիացին ալ ասոնց քովը կեցաւ, իր հրաշալի որսկան շանը կապէն բռնած։ Ժամանակ առ ժամանակ Թագաւորը ակնարկ մը կը նետէր շանը վրայ, երբ քրիստոնեայ պետերը շարք շարք կ'անցնէին։ Եւ երբ անցնելու կարգը Ա-ւրստրիոյ անհամակրելի արքիդուքսին եկաւ, Թագաւորը անհանգիստ վիճակ մը ստացաւ։ Բայց, հակառակ սպասուածին, շունը բացարձակապէս հանդարտ կեցաւ, և Թագաւորը յուսախաբ եղաւ, որովհետեւ զօրքի թափորը գրեթէ անցած լմնցած էր, և դեռ դրօշակին գողը չէր գտնուած։ Դեռ միայն մեծ-արարողապետն ու իր բարեկամ Քոնրատը կը մնային ետեւը։

Ցանկարծ ապշեցուցիչ տեսարան մը պարզուեցաւ։ Երբ Քոնրատ մարքիզը, վեհափառօրէն, շքեղ հագած, ոսկիի և արծաթի մէջ շողշողալով, կը յառաջանար, շունը գայրոյթի խուլ ոռնում մը արձակելով, կապը կտրեց, ուժգին ոստում մը ըրաւ, և մարքիզին կոչոդէն ոռնելով՝ զայն իր ձիէն վար առաւ։ Վայրկենապէս աղմուկը փրթաւ, և Ռիչարտ Թագաւորն աղաղակեց.

—«Մօնտէրրայի մարքիզ Քոնրա՛տ, քեզ կ'ամբաստանեմ մատնութեան և դաւաճանութեան յանցանքներով»։

Քոնրատը իր յանցանքն ալ աւելի ծանրացուց՝ մէկէնիմէկ յայտարարելով.

—«Ես բնաւ դպած չեմ դրօշակին»—։

—«Եւ ես ալ այդ մասին բան մը չիսօսեցայ»—, ըսաւ Ռիչարտը, —«մինչ որ դուն կը յայտնես, ատով իսկ ինքդ կ'ապացուցանես, թէ խիղճդ հանդարտ չէ»։

Այս անգամ կռիւը այնքան ծանր էր, որ Ֆրանսայի խոհեմ Ֆիլիպ Թագաւորն անգամ չկրցաւ խաղաղու-

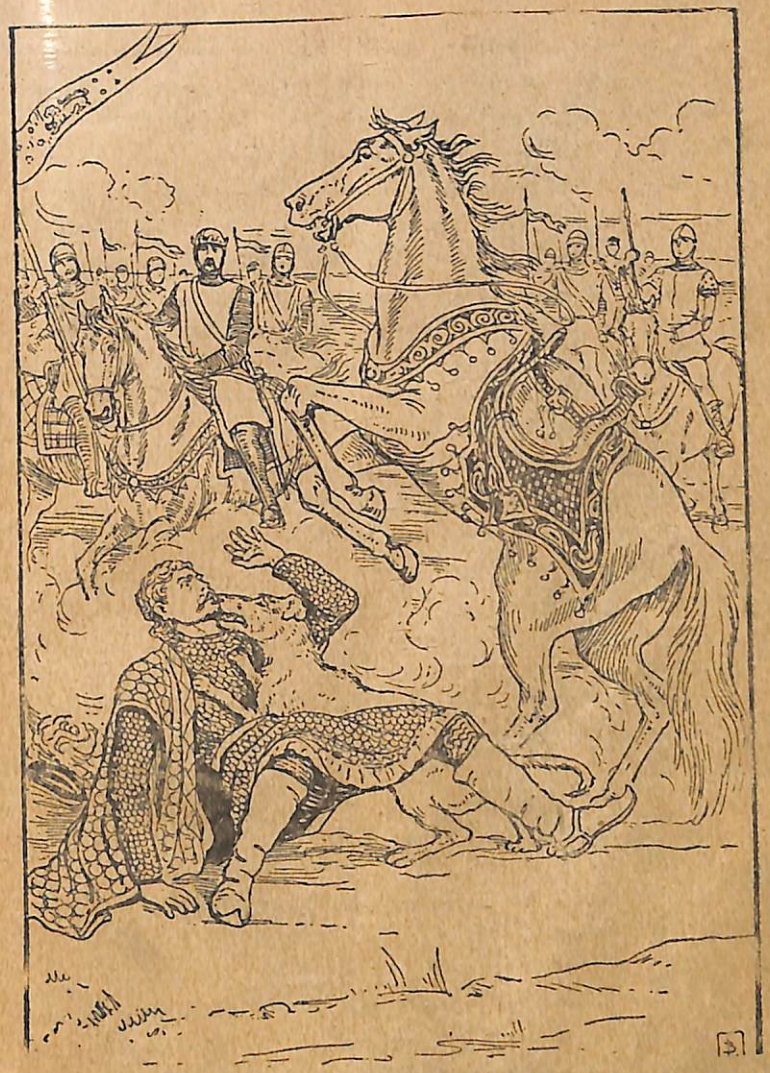

Սըր Քրենէքի շունը վար կը ձգէ մարքիզն իր ձիէն

թիւնը վերահաստատել։ Ուստի վճռեցին, որ հինգ օր յետոյ, գոց տեղ մը Քոնրատ մենամարտի Ռիչարտ թագաւորը փոխարինող ըմբիշի մը հետ։ Թէեւ Ռիչարտ անձամբ կ'ուզէր կռուիլ, սակայն իր ժողովուրդին համար անոր կեանքը շատ թանկագին ըլլալուն, չձգեցին որ վտանգի ենթարկուէր։ Եւ խեղճ Ֆիլիպ Օկիւսթ թագաւորն բսաւ.

—«Հիմայ հարց է, թէ ո՞րտեղ պիտի կռուին հոս, բոլոր զինուորներն ալ կռուին մասնակցիլ կ'ուզեն»։

—«Այն ատեն, խնդրենք սուլթանէն, որ մեզի փոխ տայ իր բանակատեղին, երկու կողմէն ալ քանի մը ազնուականներ վկայ կ'ըլլան մենամարտին»— ըսաւ Ռիչարտը։

Վճռուեցաւ, որ Ռիչարտը Նուպիացիին միջոցաւ գիր մը գրկէ սուլթանին։

Եւ երբ գիրը պատրաստուեցաւ, թագաւորը զայն Նուպիացիին յանձնելով, ըսաւ։ —«Որովհետեւ ես պարտաւոր եմ նաեւ ըմբիշ մը ընտրել՝ այս դաւաճան Քոնրատի հետ մենամարտելու համար, կը կարծեմ, թէ դուք սուլթանի բանակատեղիին մէջ քրիստոնեայ ռազմիկ մը կրնաք գտնել, որ ուզէր իմ տեղս մենամարտիլ։ Ով որ ալ ըլլայ յանձն առնողը, ես համաձայն եմ»։

Սրբ Քրնէթը խսկոյն հասկցաւ, թէ թագաւորը զինքը կը ճանչնար, և երախտագէտ նայուածք մը նետեց անոր, սակայն այդ մասին յայտնութիւն մը չըրաւ, և թագաւորը շարունակեց։

—«Դուն սուլթանէն նամակ մը ունիս Էտիթ իշխանուհիին յանձնելի։ Կատարէ նաեւ այդ պարտքդ, և մի՛ մոռնար թէ դուն համր գերի մըն ես»։

Սրբ Քրնէթը խոնարհութիւն ընելով հեռացաւ, ըմբռնելով, թէ թագաւորը իր վերջին պատէրով կ'արգիլէր իրեն Էտիթի հետ խօսելու։

Բայց այս բանն իրեն սաստիկ ծանր եկաւ, երբ իշխանուհիին առջեւ ծունգի եկած՝ լսեց անոր առաջին խօսքերը։ Էտիթը տխրութեամբ անոր նայելէ յետոյ, ըսաւ,

—«Ես ճանչցայ ձեզ, թէ ձեզ և թէ որսկան չունը, երբ աչքիս զարկիք Ս. Գէորգի լեռերին վրայ։ Օ՜հ, թանկագին սրբ Քրնէթ, ի՞նչ է այս կերպարանափոխութեան նպատակը»։

Դժբաղդ ասպետը յիշեց թէ թագաւորը այլեւս մեծ վստահութիւն մը ունէր իր վրայ, ուստի չուզեց խոստումը դրժել այս անգամ ալ Էտիթի համար, և գոհացաւ աւելի դժբաղդ արտայայտութիւն մը առնելով և գլուխը շարժելով։

—«Օ՜հ, քրիստոնեայ քաջ ասպետ, մոռցէք նախատինքն ու անպատուութիւնը, և խօսեցէք այն խեղճ կնոջն հետ, որ ձեր բովանդակ դժբաղդութեանը պատճառ դարձաւ—», այսպէս կ'բսէր Էտիթը աղաչական ձայնով մը։ Իսկ երբ սրբ Քրնէթը անխօս կը մնար, ձեռքերը կսկիծով տրորելով և ցոյց տալով անոր սուլթանին նամակը, իշխանուհին զայն ձեռքն առաւ, և բարկացած ձայնով մը հետեւեալ յանդիմանութիւնն ըրաւ.

«Այս ամենէն կը տեսնեմ, որ իմ քաջ ասպետս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Արեւելքցի գերի մը։ Շատ աղէկ, կ'ուզեմ նամակը կարդալ»։

Նամակին ընթերցումը իր բարկութիւնն ալ աւելի սաստկացուց։ Սարասփիկի դժգոհացաւ սուլթանէն, որ գրած էր, և սրբ Քրնէթէն, որ բերած էր։ —Վերադարձի՛ր տիրոջդ քով, գերի»—, աղաղակեց Էտիթը, և տեղեկացուր անոր թէ իշխանուհի Էտիթը ի՞նչպէս էր վարուած իր նամակին հետ»—։ Այս ըսելով զայրագին նամակը ոտքերուն տակ նետեց, և գրեթէ վազելով դուրս եկաւ վրանէն։

Օ՛հ, սբ Քրիսթէր, ա՞ւ ի՞նչ կը նշանակէ

Սբ Քրիսթէրն ալ աւելի վշտահար, վերադարձաւ թագաւորին քով, բայց Ռիչարդը անոր կոկիծը չնչմարեց, որովհետեւ ուրիշ այցելու մը ունէր։ Ասիկա իր Պլոնտէլ բարեկամն էր, երաժիշտ բանաստեղծը, իր հաւատարիմ Պլոնտէլը, որ, օր մը, գտած էր այն տեղը ուր Ռիչարտ թագաւորը իրեր գերի վար դրած էր։ Ռիչարտ, որ երաժշտութիւնը կը պաշտէր, խելակորոյս եղաւ զայն տեսնելով, և գուսանը ստիպուեցաւ իր ամենագեղեցիկ և ամենանոր երգերը երգել թագուհիին և անոր չքախումբի տիկիններուն առջեւ։ Յետոյ թագաւորն անձամբ տիկիններն առաջնորդեց իրենց վրանը, և ճամբան հարցուց Էտիթին, թէ սուլթանին ի՞նչ պատասխան պիտի ղրկէր։

—«Ըսէք անոր»—, պատասխանեց խրոխտ Էտիթը, —«թէ ես անհաւատի մը հետ չեմ ամուսնանար»։

—«Բայց և այնպէս, խորհեցէք»—, ըսաւ թագաւորը. —«որովհետեւ Էնկատտիի բարեպաշտ ճգնաւորը, աստղերուն նայելով՝ գուշակած է, թէ ձեր ամուսինը քրիստոնեայ պիտի ըլլայ, և թէ ձեր ամուսնութիւնը պիտի հաշտեցնէ հզօր թշնամիի մը հետ։ Արդ, ազէկ բան մը ըրած կ'ըլլաք անհաւատի մը հետ ամուսնանալով, եթէ, այդ կերպով, կարողանաք զայն քրիստոնեայ դարձնել, և վերջ մը դնել այս դժբաղդ պատերազմներուն»։

Բայց Էտիթը, թագաւորին չափ հպարտ, մերժեց այս ձեւով ինքզինքը զոհաբերել։ —«Գոնէ սպասեցէք մինչեւ որ զինքը տեսնէք»— աւելցուց թագաւորը, —«որովհետեւ ես այնպէս կը կարծեմ, թէ ան շատ գեղեցիկ է։ Թագուհին մնամարտին ներկայ ըլլալ կ'ուզէ, և, բնականաբար իրեն պիտի ընկերանան իր չքախումբի տիկիններն ալ. սպասեցէք ուրեմն մինչեւ ձեր՝ սեփական աչքերով սուլթանը տեսնելը»։

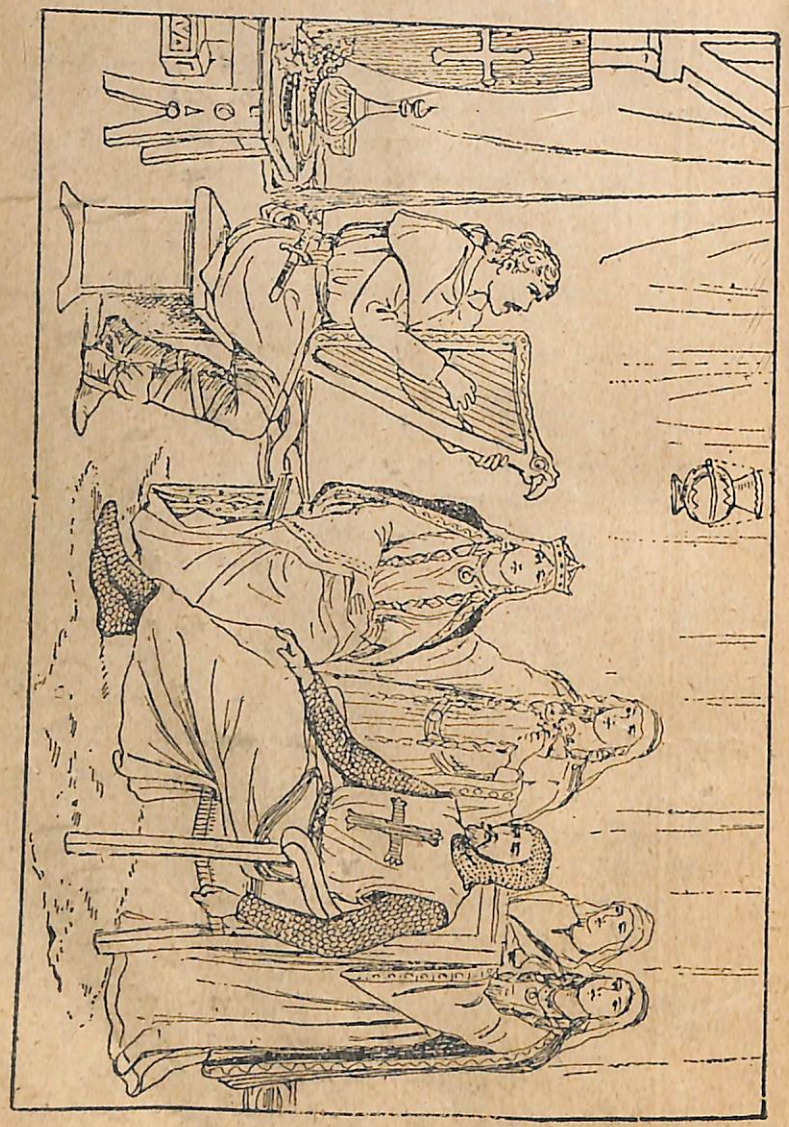

Գրքեր կիրճի բանակում ու ցիստերնի մոտ

Բայց և այնպէս, նոյն իրիկունն իսկ Նուպիացիին միջոցաւ Ռիչարտի սուլթանին զրկած նամակին մէջ ոչ մէկ յոյս չէր յայտնուէր, թէ երբ և է Իտիթը իր կարծիքը պիտի փոխէր՝ մահմետականներու անբաղդ պետին նկատմամբ։

Թ. ՍԷԼԱՀԷՏՏԻՆԻ ԲԱՆԱԿԵՏՂԻՆ ՄԷՋ

Յաջորդ առտուն Ռիչարտ թագաւորը ինքզինքը չափազանց դժբաղդ կը զգար, որովհետեւ բոլոր քրիստոնեայ իշխանները եկեր իրեն յայտներ էին իրենց նպատակը՝— խաչակրութիւնը թողնել և իրենց զօրքերուն հետ միասին իրենց երկիրները վերադառնալ։ Բնականաբար, Ռիչարտ թագաւորը անկարող էր, միս մինակ, սուլթանին և մահմետական լաւ մարզուած բանակին հետ կռուելու։ Հասկցաւ թէ իրեն կը մնար հրաժարիլ խաչակրութենէն և Սէլահէտտինի հետ հաշտութեան դաշինքը կնքել։ Սուլթանը, հիացած այն բանէն, որ մենամարտը, Քօնրատի և թագաւորի ըմբիշին միջև, իր հողին վրայ տեղի պիտի ունենայ, Անապատի Ադամանդը կոչուած ակունքին մօտը յարմար տեղ մը որոշեց։ Ռիչարտը պիտի գար հարիւր սպառազէն մարդերով, ինչպէս նաև Քօնրատը։ Իսկ սուլթանը հինգ հարիւր ռազմիկներէ բաղկացած պահակազօրք մը պիտի բերէր, և հոգ պիտի տանէր մենամարտի կազմակերպութեան։

Որոշուած օրուան նախընթաց օրը Ռիչարտն ու իր հետեւորդները ճամբայ ինկան։ Թագաւորը ուրախ զարթ արամադրութիւն մը ունէր, բայց թագուհին և իր չքախումբի տիկինները, որոնք փոքրաթիւ պահակազօրքով շրջապատուած՝ պատգարակներով կը ճամբորդէին, բաւականչկը վախնային, որովհետեւ անապատը շատ ամայի էր և իրենց ընկերացող պահակախումբը ակար։ Սակէ

զատանոնք Սէլահէտտինի վրայ միևնոյն վստահութիւնը չունէին, ինչ որ թագաւորն ունէր։

Վերջապէս հասան բլուրի մը գագաթն որ կ'իշխէր մահմետականներու բանակատեղիին վրայ, և այստեղէն աքանչելի տեսարան մը բացուեցաւ անոնց նայուածքին առջև։

Հարիւրաւոր ու հազարաւոր մետաքսէ վրաններ կը տարածուէին ամէն կողմ, և ասոնց շուրջը կը նշմարուէին բազմաթիւ ձիեր ու մարդիկ։ Երբ բանակէն նշմարեցին Ռիչարտի փոքրաթիւ պահակազօրքը, նոյն վայրկեանին թմբուկներն ու ծնծղաները դարնուեցան, որպէս նշան բարի գալուստի։ Ասոր հետ մէկտեղ, բազմաթիւ հեծելազօրքեր վայրկենապէս իրենց նժոյգներուն վրայ ցատկած՝ սրարշաւ ընդառաջ եկան, նետերու տարափներ թափելով քրիստոնեաներու գլուխներէն վեր, օդին մէջ։ Տիկիններն ալ աւելի սարսափեցան, և մանաւանդ, երբ նետ մը դպաւ թագուհիին նստած պատգարակին, անիկա սոսկումի աղաղակ մը արձակեց։ Ռիչարտը, զայրացած, սուրը քաշելու վրայ էր, երբ Էտիթը պատգարակէն դէպի դուրս կախուելով, ըսաւ անոր.

— Տէր արքայ, զգո՛յշ։ Տեսէ՛ք, այս նետերուն ծայրերը դիտմամբ կորուած են, սուլթանը մեզի զինուորական ձեւով մի միայն բարի գալուստ կը մաղթէ, որովհետև դուք ինքներդ ալ ռազմիկթագաւոր մըն էք»։

— «Իսկապէս, իրաւունք ունիք»—, ըսաւ թագաւորը.— «Ի հարկէ, բացատրութիւնդ ճիշտ է. յառա՛ջ, զինուորներ, դուք ձեզ լաւ պահեցէք, և բնաւ վախ մի՛ արտայայտէք»։

Այս վայրկեանին նետերու տարափը դադրեցաւ, և ռազմիկներն իրենց ձիերը կեցուցին՝ նիզակները ձեռքերուն մէջ խաղցնելով։ Այն ատեն, Ռիչարտ թագաւոր ճիշդ ասոնց դէմն ելլալով, կրցաւ տեսնել հարիւրաւոր

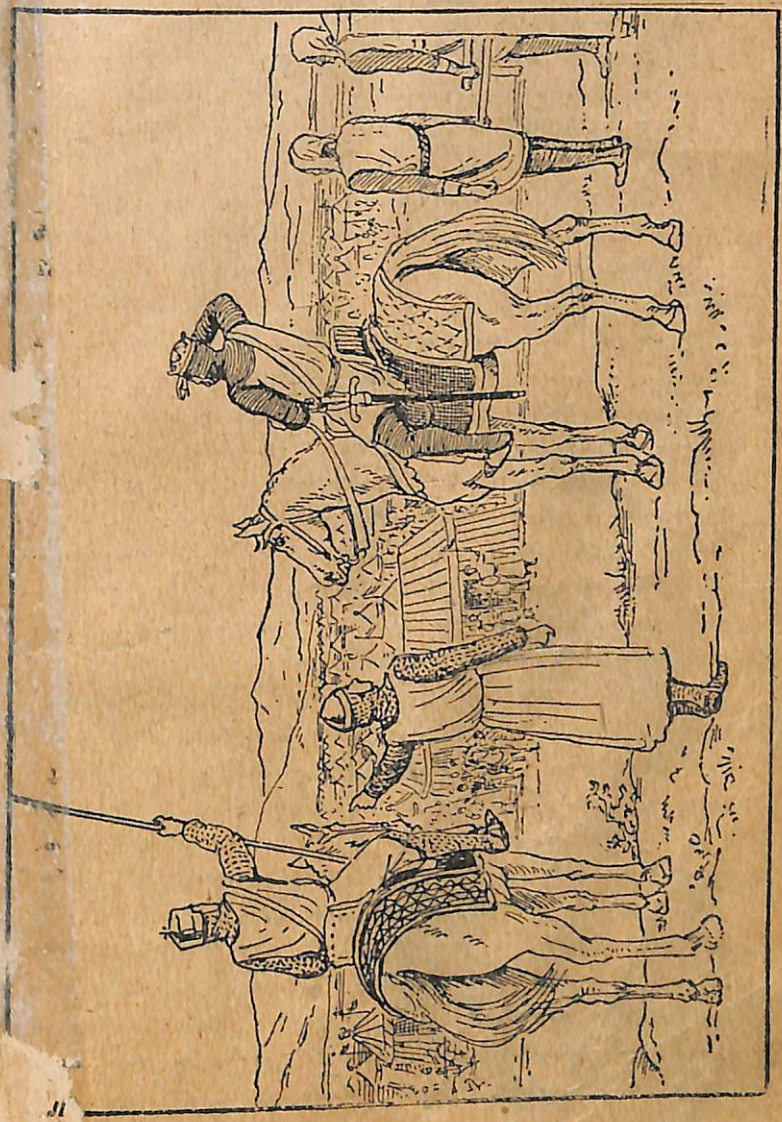

Մահմետական բանակատեղին սանձնելի տեսարան մը կը ներկայացնէր

զինուորներ, հրաշալի կերպով սպառազինուած, և անոր-
ման արարական նժոյգներու վրայ նստած։

Ցանկարծ հեծելազօրքը ճեղքեցաւ, և սուլթանը
մէջէն անցաւ։ Ան ճեփ ճերմակ էր հագած, և մէջքը
փաթթած էր մետաքսէ բոսորագոյն գօտի մը։ Իր ամ-
բողջ սպառազինու�ը կը բաղկանար կոր ոսկեզօծ սու-
րէ մը, որ եաթաղան կը կոչէի. բայց կը կրէր ե-
րեք զարդեր, մէկը իր գլխու փաթթոցին վրայ, երկ-
րորդը՝ մատանիին, և երրորդն ալ՝ սուրի կոթին, հա-
ւանօրէն առնցմէ իւրաքանչիւրը աւելի կ'արժէր, քան
Ռիչարտի բոլոր գոհարեղէնները։

Վեհափառօրէն, սակայն խանդաղատ, սուլթանը Ռի-
չարտին մօտենալով, բարի գալուստ մաղթեց, և զայն
առաջնորդեց յատկապէս իրեն համար պատրաստուած
փառաւոր վրանը։ Իսկ թագուհին ու շքախումբի տի-
կիններն ալ դէպի իրենց յատկացուած վրանն ուղղուեցան։
Երբ տիկինները կ'անցնէին, սկսած սուլթանէն մինչև
բանակի վերջին զինուորը, բ[illegible] ալ աչքերը գեղին խո-
նարհեցուցին. որովհետև մահմետականները երեսը բա-
կնոջ նայիլը անքաղաքավարութիւն կը սեպէին։

Վրանին տակ, սուլթանը հետաքրքրութեամբ զննեց
իր արքայազուն հիւրը։ Մանաւորապէս իր բուռն հե-
տաքրքրութիւնը շարժած էին Ռիչարտի յաղթանդամ
սրունքներն ու բազուկները, ինչպէս նաև անոր այլան-
դակ խոշոր սուրը. սակայն գլխածածկու համար անհրա-
ժեշտ էր երկու ձեռքով բռնել։

—«Ձեմ կարծեր որ մէկ մարդ մը կարենայ գոր-
ծածել այսքան ծանր սուր մը»— ըսաւ Սալահէտտինը. —
«չատ կը փափաքէի տեսնել, թէ թագաւորը զայն ինչ-
պէս կը գործածէ»։

— «Հաճոյքով»—, պատասխանեց Ռիչարտը, և,
շուրջը նայած մինչոցին տեսաւ մատակ մը։ որու կոթն ու

գլուխը երկաթէ էին։ Զայն դրաւ փայտի կոճղի մը վը-
րայ, քանի մը քայլ ետ գնաց, սուրը անգամ մը պարտ-
ցուց գլխուն շուրջը, և, զարհուրելի հարուածով մը,
երկաթեայ ձողը երկու մասի բաժնեց։

Սուլթանը չափազանց գոհեց Ռիչարտի ճարտարու-
թիւնը, և պր Թոմաս ինքնիրեն մրմնջեց.

— «Այո՛, դուք չպիտի կրնայիք միւնոյն ընել»։

Եւ կարծես թէ սուլթանն հասկնալով պրր Թոմասի
միտքը, ըսաւ.

— «Արդեօք աշխարհիս վրայ կա՞յ բան մը, որ ազ-
նիւ Ռիչարտ թագաւորն անկարող է ընել»։

Այս ըսելով, գեղինը կեցուց մետաքսեայ բարձ մը
և հարցուց, —«Եղբայր, կրնա՞ս ասիկա քու սուրովդ
երկուքի բաժնել»։

— «Բնականաբար ո՛չ»—, պատասխանեց Ռիչար-
դը, — «Ոչ մէկ սուր [illegible]նար կիսել. [illegible]կ հարուածով,
այսքան կակուղ առարկայ մը»։

Սուլթանը ժպտեցաւ, և իր կոր եաթաղանը քաշե-
լով, առաջացաւ ու անոր բերանը թեթև կերպով քսեց
բարձին, որ երկու մասի բաժնուեցաւ։

Թագաւորը զարմանքէն աղաղակեց, և սրը Թոմասը
յայտարարեց, թէ գործին մէջ կախարդութիւն կար։ Այն
ատեն սուլթանը մետաքսէ թաշկինակը դէպի վեր նե-
տեց. և եաթաղանով զայն ալ երկու մասի բաժնեց։

—«Եղբայր»—, ըսաւ ժեծահոգի թագաւորը. «եթէ
ես բան մը ըրի, զոր դուն չէիր կրնար ընել, դուն ալ
փոխադարձաբար կատարեցիր այն, ինչ որ ես ինքս
չպիտի գլուխ հանէի։ Հիմայ, գանք ուրիշ խնդրի մը.
կրնայի՞ արդեօք քու ինձի բժշկելու համար զրկած
բժիշկ[illegible]։ Իր Հաքիմը՝ տեսնել և հնարակալութիւնս յայտ-
նէ

սուլթանը նշան մը ըրաւ, և հոն գտնուող դերի մը

Սուր գործիքներ մի բաներով ոչ ոքի դիպչեցնել չի կարելի

փսկոյն իրեն բերաւ սև ուլիկի մորթէն չինուած սրածայր գտակ մը, ճիշտ էլ Հաքիմի ծածկածին պէս։ Սէլահէտտինը զայն իր ճերմակ փաթթոցին տեղը դրաւ, և, նոյն վայրկեանին, Թագաւորը ըմբռնեց, թէ սուլթանն ու բժիշկը միևնոյն անձն էր։

—«Ուրեմն դո՞ւն էիր իմ վրանս եկողը, դո՞ւն դիս առողջացուցիր, դո՞ւն ինձմէ խնդրեցիր Սրբ Քրնէթի ազատութիւնը—, ըսաւ Թագաւորը զարմացած։ Բայց գիտե՞ս որ մրևնոյն ասպետը կը սիրէ Լէյլի Էմիթը, որուն հետ դուն ամուսնանալ կ'ուզես։

—«Աղէկ գիտեմ այդ»—, պատասխանեց մեծահոգի սուլթանը.— ես գիտեմ նոյնպէս, թէ այս իշխանուհին կը սիրէ ասպետը, և ո՛չ թէ դիս։ Այդպէս է ճակատագիրը։ Ես ասպետին բարեկամն եմ, և ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ, վաղուան մենամարտին համար զայն լաւ մը սպառազինելու։ Բայց, ներէ ինձի, թմբուկի ձայն կ'առնեմ, նշան է թէ Քոնրատը իր հետևորդներով կը ժամանէ։ Ճիշտ է որ ես բնաւ չեմ սիրեր ոչ այդ ստոր մարքիզը և ոչ ալ իր բարեկամ մեծ-արարողապետը, սակայն և այնպէս այսօրուան օրս անոնք իմ հիւրերս են, և ես պարտաւոր եմ անոնց բարի գալուստ մաղթելու»։

—Սրբ Թոմա՛ս, ըսաւ Թագաւորը, երբ սուլթանը հեռացած էր, տեսա՞ք մեր ըմբիշը, արդեօք պանտուածին պէս սպառազինուա՞ծ էր։

—«Այո՛»—, պատասխանեց Սրբ Թոմասը, և ես սաստիկ զարմացայ, տեսնելով որ այս ըմբիշը Սրբ Քրնէթն էր։ Սուլթանին աւած հրաշալի զրահներուն տակ դէմքն այնքան էր փոխուեր, որ առանց իր որոշ ուղղէլին, որ ուրախ ցատկոտելով վրաս վազեց, զինը չպիտի ճանչնայի»։

—«Անոր ըսէք իմ կողմէս»—, աւելցուց Թագա-

ւորը։—» որ, եթէ վաղը յաղթող ելլէ, քաւած պիտի ըլլայ դրօշակի գործին մէջ իր ունեցած ծանր յանցանքը»։

Յետոյ Թագաւորը շատ մը աղնուականներու և Պլանտէլ գուսանին հետ գնաց Թագուհիին վրանը, իրիկունը հոն անցնելու համար երգերու և զուարթ ժամանցներու մէջ։

Ժ. ՄԵՆԱՄԱՐՏԸ

Յաջորդ օրուան մենամարտը տեղի պիտի ունենար արեւը ծագելէն մէկ ժամ ետք։ Բայց անկէ շատ առաջ, ահագին բազմութիւն մը տեղ էր բռնած այն շրջականներուն վրայ, ուրկէ աւելի լաւ կը տեսնուէր կռիւը։ Բարձրադիր աթոռներ էին պատրաստուած իշխաններուն համար, իսկ Թագուհիին և իր շքախումբի տիկիններուն համար ալ, յատկապէս գոց օթեակներ էին սարքած, որոնց մէջ նստած անոնք կրնային ամէն բան լաւ տեսնել, առանց իրենք տեսնուելու։

Սըր Ռիչարդի բովանդակ քաջութիւնն ու կորովը տեղն էր, և անկասկած կը յուսար յաղթանակովը վերահաստատել իր պատիւը։ Սակայն միւնոյն վիճակին մէջ չէր Քոնրատը։ Ան նշմարած էր, որ իր խորհրդաւոր հակառակորդը սըր Ռիչարդն էր։ Ասկէ զատ որսկան շան ըրած յարձակումը զինքը չափազանց վախցուցած էր, ուստի մարդ ղրկեց ճգնաւորին ետեւէն։ Յօժարակամ անոր պիտի խոստովանէր ամէն բան, եթէ սակայն մեծ արարողապետը չարգիլէր, որովհետեւ այսպէսով իր մեղսակցութիւնն ալ երեւան պիտի ելլէր։ Երբ ճգնաւորը տեսաւ, թէ Քոնրատը չուզեր իրեն խոստովանիլ, ըսաւ անոր.

—«Մնաս բարով, թշուառ մարդ. գալով քեզի»—։

աւելցուց դառնալով դէպի մեծ-արարողապետին կողմը, —«դողացէ՛ք»—։

—«Դողա՞լ։ Ես այդ բանն ընել չպիտի կրնամ, եթէ նոյն իսկ ուզեմ»—, ըսաւ գոռոզ հեգնութեամբ մը մեծ-արարողապետը։ —«Եւ»—, շարունակեց ինքնիրեն, —«եթէ մարքիզը չյաղթէ, կը յուսամ թէ Սկովտիացին անոր գործը աղէկ մը պիտի լմնցնէ։ Ան բնաւ չպիտի խոստովանի, քանի դեռ ես կրնամ զինքն արգիլել»։

Երբ լրատուներու ձայներն յայտարարեցին, թէ խորհրդաւոր ըմբիշը սըր Ռիչարդն էր, Անգլիացիներու կողմէ դղրդագին ծափահարութիւն մը լսեցաւ։ Քանի մը վայրկեան երկու ռազմիկները կրցան իրարու դէմ մաքառիլ, որովհետեւ երկուքն ալ սքանչելի ձիավարողներ և կտրիճ զինուորականներ էին։ Բայց յանկարծ Քոնրատին ուժերը պակսեցան, և սըր Ռիչարդը նիզակի ուժգին հարուած մը տուաւ անոր։ Մարքիզը գետին տապալեցաւ, կուրծքը բաց։ Երբ լրատուները Քոնրատի սաղաւարտը կը վերցնէին, ան կը մրմնջէր.

—«Ինչ կ՚ուզէք։ Ձիս յանցաւոր են հուչկած և իրաւ ալ յանցաւոր եմ։ Ինձի խոստովանահայր մը տուէք»—։

Ռիչարտ աղաչեց սուլթանին, իր Թալիսմանին միջոցաւ Քոնրատի կեանքն ազատել։ Սուլթանը յանձն առաւ, ցրտութեամբ ըսելով, —«Թող դայն վրանս բերեն»—։

—«Ո՛չ»—, միջամտեց մեծ-արարողապետը։

—«Ես կ՚ուզեմ որ ան իմ վրանս փոխադրուի. սուլթանը հոն կրնայ գալ խնամելու համար»։

—«Մի՛ հակառակիր, իմ բարի Սէլահէտտինս, շատ կ՚աղաչեմ քեզի»—, ըսաւ Ռիչարտը։ —«Եւ հիմայ շարունակենք մեր ընելիքը։ Անգլիոյ զինուորներ, զարկէք թմբուկները, մինչդեռ մենք յաղթականը կը տանինք

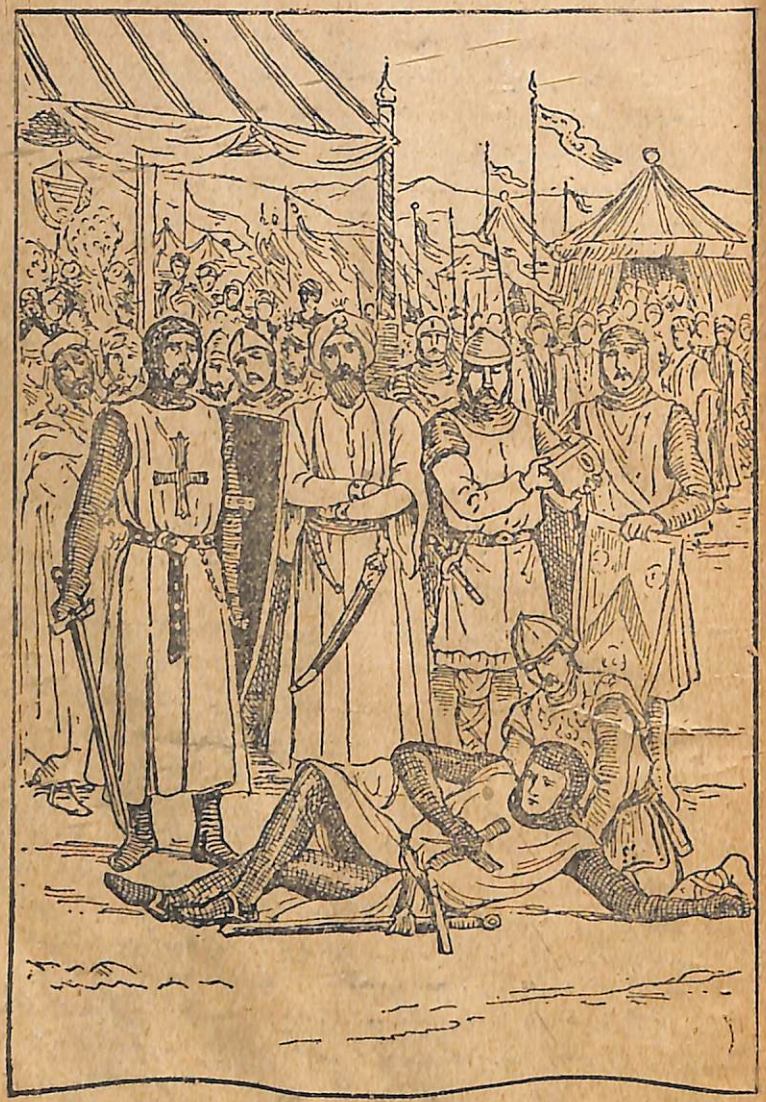

Քօնրատի պարտութիւնը

մեր թագուհին առջևը, որպէսզի իր շնորհաւորութիւնները ընէ»—։

Թագուհիի օթեակին մէջ համակ ուրախութիւն էր և մաղթանքներ։ Ցաղթական ասպետը ծունկի եկաւ, սովորութեան համաձայն, թագուհին քակեց անոր կոշիկներու խթանները։ Էտիթը, ատիճանով երկրորդն ըլլալով, սաղաւարտը քակեց։ Եւ երբ սրբ Քընէթի ազնուական դէմքը բացուած էր, թագաւորն բսաւ ինդալէն պոռակալով.

— «Գիտէ՞ք, թէ ո՞վ է այս ասպետը...։ Անիկա օր մը թագաւոր պիտի ըլլայ, որովհետև իր իսկական անունը Դաւիթ է, Սկովտիոյ արքայազուն իշխանը։ Ահաւասիկ այն գաղտնիքը, զոր ինք խոստովանած է ճգնաւորին։ Այս վերջինը չէ ուզած գաղտնիքն ինձի յայտնել, իսկ ինքը, ասպետը, իր չափազանց հպարտութենէն մղուած, նոյնպէս այդ մասին ինձի բան մը չէ յայտնած»։

— «Այն ատեն, Ձեր Վեհափառութիւնը ի՞նչպէս իմացաւ» —, հարցուցին տիկինները։

— «Որովհետև» —, ինդալով պատասխանեց թագաւորը, — «Անգլիայէն տեղեկութիւններ առի, որոնց մէջ ինձի կ'իմացնէին, թէ Սկովտիոյ արքայազուն իշխանը առանց իր թագաւոր հօր թոյլտութեանը, կը ծառայէր իմ դրօշակիս տակ։ Եւ նաև այն, թէ Սկովտիոյ Ուիլիամ թագաւորը, երբ այս բանն իմացեր է, կսկիծէն խենթ դարձած՝ ձեռքն ինկած Անգլիացիները սկսեր է ձերբակալել ու վար դնել, որպէս պատանդ, մինչև իր զաւակին վերադարձը։ Ես այս գիւան ըրի այն վայրկեանին, երբ իմ Նուպիացի գերիս վերքը կը ծծէի։ Նշմարեցի, որ անոր մարմնին մորթը բնականէն սև չէր, այլ սև ներկուած. և ասոր կցելով ուրիշ պիտոյութիւններ, ճշմարտութիւնը գուշակեցի։ Եւ այժմ Էտիթ, եղբօրս աղջիկը, տէք ձեր ձեռքը ձեր սիրած իշխանին»։

— «Բրաւ կ'ըսէք—» ըսաւ Էմիթը, ժպտելով ու կարմրելով, բայց պատրաստակամ նաև թագաւորին հետն իյնալու։ — «Իսկ ես կը կարծէի, թէ սուլթանին հետ պիտի ամուսնանայի, զայն քրիստոնեայ դարձնէի և վերջ տայի այս պատերազմին»։

— «Ճգնաւորի տեսիլքը ճիշտ էր»—, ըսաւ թագաւորը. —«բայց այն իշխանը, որու հետ դուք պիտի ամուսնանաք, արդէն քրիստոնեայ է, և ձեր ամուսնութեամբ վերջ գտնող պատերազմն ալ, Անգլիոյ և Սկովտիոյ միջև եղած պատերազմն է։ Երկար խօսելու պէտք չկայ, գեղեցիկ եղբօրաղջիկս, դուք պէտք է որ իշխանին հետ ամուսնանաք, ուզէք չուզէք։ Իսկ հիմա յիշեցէք, որ սուլթանն իր ազնուական հիւրերը խնճոյքի է հրաւիրած, որ տեղի պիտի ունենայ այսօր ցերեկին, բանակատեղիին մէջտեղը, սև մեծ վրանին տակը»։

ԺԱ. ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ռիչարտի ակնարկած սև վրանը զարդարուած էր թանկագին գորգերով, մետաքսեայ հանգստաւէտ բարձերով, ոսկի ըմպելիներով, համադամ և երբաճաշակ կերակուրներով, ոսկեայ և արծաթեայ սպասներով, և ուրիշ ամէն տեսակ շքեղութեամբ ու ճոխութեամբ, ինչ որ սուլթանի մը հիւրասիրութիւնը կրնար ընծայել։

Վրանին մէջտեղը, Սէլահէտտինը ոտքի կեցած, իր հրաւիրեալներուն կը սպասէր, երբ յանկարծ առանց թոյլտուութիւն խնդրելու, Նեքթապան գահաճը, վրանէն ներս ինկաւ։ Կարծես անոր աչքերը կոպիճներէն դուրս կ'իյնային, սարսափէն բռնուած, խօսելու տեղ անկապ բառեր կ'արտասանէր. — «Ա՜հ, լսէ ինձի, ահաւոր սուլթան, կը պաղատիմ...»—։

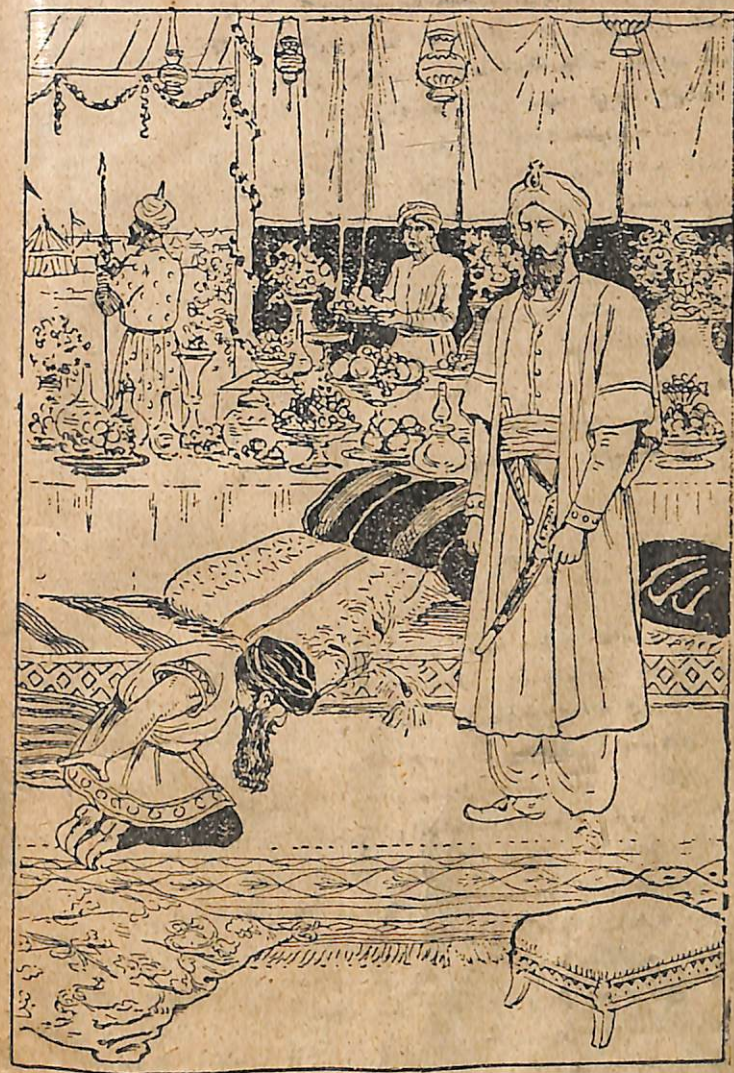

Գահանը իրար կ'անցնէ։

Սուլթանը, որ երբէք չէր մերժեր լսել անիրաւութեան ու անարդարութեան զոհերուն, սիրտ տուաւ գաճաճին, որ ինքզինքին գայ և բացէ ի բաց խօսի սրտին մէջ ունեցածը։ Սակայն այս բանն անկարելի եղաւ, և այլևս ժամանակ չունեցաւ անով զբաղելու, որովհետև արդէն թմբուկները կը յայտարարէին հիւրերուն գալը։ Շնորհալի բարեկրթութեամբ մը, Սէլահեդտինը կ'ընդունէր քրիստոնեայ իշխանները։ Մանաւոր պատկառանքով մը կ'ըսէր Սկովտիոյ արքայազուն իշխանին.

— «Թէպէտև ինձի համար հաւասարապէս թանկագին պիտի եղած ըլլայիք, եթէ դուք արքայազունի մը տեղ, սըր Ռընոլթ հասարակ ասպետն ըլլայիք, որ անցեալները ինձի հետ կռիւ բռնուեցաւ այս մօտերը։ Որովհետև ես կը սիրեմ կորիճ և մեծահոգի զինուորականը ու կ'ակնածիմ, ինչ որ ալ ըլլայ անոր ծագումը»։

Այս գեղեցիկ ճառէն յետոյ, սուլթանը պաղեցուցած օշարակի մեծ գաւաթով մը, խմեց իր հիւրերու կենացը։ Սկովտիոյ իշխանէն յետոյ Աւստրիոյ արքիդուքսը խմեց և գաւաթն հրամցուց մեծ արարողապետին։ Այս իսկ վայրկեանին, սուլթանը նշան մը ըրաւ և գաճաճը արագութեամբ մօտեցաւ բարձրաձայն ըսելով.

— «Բռնեցէ՛ք այս մարդը»։

Մեծ-արարողապետը դողաց, բայց և իսկոյն ինքզինքը բռնելով, գաւաթը վերցուց խմելու։ Բայց նախքան խմելը, սուլթանին թեթև եաթաղանը չողաց օդին մէջ, և վար իջնալով մեծ-արարողապետին գլուխը տեղէն թռցուց, որ գլորելով մինչև վրանի միւս ծայրն ինկաւ։

Այս պատահարին դէմ ընդհանուր աղաղակ մը բարձրացաւ. ամէնքն ալ կը կարծէին, թէ դաւաղրութեան ծուղակն են ինկած։ Աւստրիոյ արքիդուքսը ոստում մը ըրաւ դէպի ետ, խորհելով, թէ անկէ յետոյ կարգն իրեն պիտի գար։

Բայց սուլթանը հանդարտ ձայնով մը ըսաւ.

— «Ազնուասիրտ Ռիչարտ, և դուք իմ պատուական հիւրերս, հոս բնաւ դաւաղրութիւն կայ։ Եթէ այս մարդը իմ գաւաթովս պուտ մը գինի խմած ըլլար, մեր հիւրասիրութեան բովանդակ օրէնքներով, ես չպիտի համարձակէի այլևս անոր ոևէ վնաս մը հասցնել, բայց և այնպէս անոր մեռնիլը արդար հատուցում մըն էր։ Դեռ քիչ առաջ անիկա սպաննած էր իր բարեկամ Ֆոնրատը, զոր ես իր վրանին տակ փնտրուցած էի, գործածելով Թալիսմանը, որ պիտի բժշկէր զայն։

— «Աս անկարելի է»—, կ'աղաղակէին, անոնք բարեկամներ էին։

— «Մօտեցիր, գաճաճ, և պատմէ տեսածդ»—, հրամայեց սուլթանը։

Այն ատեն գաճաճը պատմեց, թէ ինչպէս հետաքրքրութենէն մղուած, կամաց մը մտած էր այն վրանին մէջ, ուր Մարքիզը կը քնանար, բայց ոտքի ձայներ առնելով՝ քաշուած պահուած էր վարագոյրի մը ետևը։ Հոնկէ, տեսած էր մեծ-արարողապետին ներս մտնելն ու Ֆոնրատը արթնցնելը։

— «Ի՞նչ կ'ուզէք»,— հարցուցած էր Մարքիզը։

— «Ես եկած եմ ձեզի խոստովանցնելու»—, ըսած էր մեծ-արարողապետը։ Եւ յետոյ չորունակած. —«Առէ՛ք ասիկա»—, այնպիսի ձեւով մը, որ կարծես տուածը հաղորդութիւն էր, և, խօսելով հանդերձ, դաշոյնը կոխեր էր անոր սիրտը։

— «Ահաւասիկ, թէ ի՞նչ էր պատմած ինձի գաճաճը»—, յայտարարեց սուլթանը։

— «Դուք անձամբ կրնաք տեսնել Մարքիզին դիակը։ Դալով մեծ-արարողապետին, գիտէք արդէն, թէ անոր վրայ ինչ ազդեցութիւն ըրին. —«Բռնեցէք այս մարդը» խօսքերը։ Աւելի չարժեր խօսիլ անոր մասին։ Հոդը»

ՊԵՏ. ՀԱՍԱՐԱԿԱՅԻՆ ՏՊԱՐԱՆ
ZUUR Арм.ССР

ռացնենք դիակը մեր աչքերուն առջևէն, անոր յիշատակը հեռու վանենք մեր մտքերէն»։

Բայց ասիկա դիւրին բան մը չէր, և, ինճոյքի ամբողջ տևողութեանը միակ քրիստոնեայ պետը, որ կատարելապէս գոհ և ուրախ էր, Ռիչարտ Թագաւորն էր, որ ըսաւ զինքն հիւրասիրողին.

—«Ազնուասիրտ սուլթան, դուք կռուած էք Սկովտիոյ արքայազուն իշխանին հետ։ Ձէ՞ք ուզեր, հիմայ, ինձի հետ ալ փորձել։ Պայման դնենք, ո՛ր, ո՛վ յաղթէ, ան տէր դառնայ Երուսաղէմին։

—«Ատկէ աւելի լաւ բան մը չէի կրնար ցանկալ, բայց չեմ համարձակիր»—, պատասխանեց սուլթանն ու աւելցուց.

—«Մենամարտիլ Երուսաղէմի տիրապետութեան համար, ծիծաղելի պիտի ըլլար հիմայ, որովհետև արդէն իմ տիրապետութեանս տակ է այն. ասկէ զատ, թէ ինձի և թէ ձեզի համար սուրբ քաղաք մըն է։ Դուք զայն երբէք չպիտի կրնաք դրաւել, որովհետև ձեր քրիստոնեայ իշխաններու միութիւնը քայքայած է։ Իսկ մինակ ձեր անգլիական բանակով, բաւական ուժեղ չէք ինձի դէմ յաներգմելու։ Նաև իմ բանակիս համար անհրաժեշտ է իմ ներկայութիւնս. եթէ մենամարտի մը մէջ ես ինամ, արու զաւակ մը չունիմ, որ ինձի յաջորդէ։ Սակայն այս պահանջածդ չկրնայ կատարելուս համար, ազնուասիրտ Ռիչարտ, յանձն կ'առնեմ ձեզի տալ այն բոլորը, ինչ որ կը կամենաք»։

Երկու հզօր վեհապետները, որ երբեմն կատաղի Աշնամիներ էին, իրարմէ բաժնուեցան, որպէս բարեկամներ, և յաւիտեան իրար չտեսան։

Յաջորդ առտուն քրիստոնեայ իշխանները վերադարձան բանակատեղին, և քիչ վերջը Էսիթ իշխանամուսնացաւ Սկովտիոյ արքայազուն իշխանին

Եւ սուլթան Սէլահէտտինը, որ չափազանց խոր սիրով մը կը սիրէր, իր դժբաղդութեանց մէջ միշտ պաշտպանած, ծպտեալ ոսպեսը, ինչպէս նաև կը յարգէր անոր քաջասիրտ կինը, որու դէպի արքայազուն իշխանն ունեցած սիրոյն վկայ էր հարանիքին առթիւ անոնց զրկեց Թանկագին հմայեակը (թալիսման), որու չնորհիւ ինքն այնքան նշանաւոր բժշկութիւններ էր կատարած։

«Սգգային գրադարան»
NL0171564